

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη Μεσόγειο»**

**ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 2016
ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΕΞΕΛΙΣΣΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ
ΜΕΣΟΓΕΙΟ**

Διπλωματική εργασία της Χαμίτι Ντίφο, ΑΜ 4332021031

Επιβλέπων καθηγητής

Σ. Ντάλης

Μέλη Επιτροπής

1. Γ. Μαρής
2. Ι. Σακκάς

ΡΟΔΟΣ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

“ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ. Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον Κανονισμό του Ιδρύματος.”

Ευχαριστίες

*Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Σωτήρη Ντάλη για την αμέριστη βοήθεια που προσέφερε σε όλη την διάρκεια των σπουδών μου.
Θερμές ευχαριστίες οφείλω και σε όλους τους καθηγητές στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη Μεσόγειο».
Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους δικούς μου ανθρώπους, σε εκείνους που στην πορεία έγιναν φίλοι και στάθηκαν δίπλα μου με συνεχή ενθάρρυνση για να τα καταφέρω.
«Πάντα στον νου σου να 'χεις την Ιθάκη...».*

Περιεχόμενα

Αρκτικόλεξα	5
Περίληψη	6
Abstract	6
Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο 1 ^ο :Ευρωπαϊκή Ένωση και η διεύρυνση της.....	9
1.1 Τα κριτήρια της Κοπεγχάγης	10
1.2 Η Τουρκία ως υποψήφιο μέλος	11
Κεφάλαιο 2 ^ο : Η άνοδος του Κόμματος ΑΚΡ.....	12
2.1 Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, οι ηγετικές φιλοδοξίες του	13
2.2 Το Κουρδικό Ζήτημα.....	15
Κεφάλαιο 3 ^ο : Ανατολική Μεσόγειος	16
3.1 Οι επιδιώξεις της Τουρκίας και το Δόγμα Νταβούτογλου	17
3.2 Ενεργειακή Πολιτική της Τουρκίας.....	18
Κεφάλαιο 4ο: «Αραβική Άνοιξη»	19
4.1 Η πολιτική της Τουρκίας στην Συρία	19
4.2 Η πολιτική της Τουρκίας στην Λιβύη και το Τουρκο-λιβυκό μνημόνιο.....	21
Συνεργασίας	21
4.3 Οι σχέσεις Τουρκίας – Αιγύπτου	23
4.4 Τουρκία- Ισραήλ	24
4.5 Τουρκία- Κύπρος	25
Κεφάλαιο 5 ^ο : Μεταναστευτική και Προσφυγική κρίση	26
5.1 Κοινή Δήλωση ΕΕ – Τουρκίας	27
5.2 Το περιεχόμενο της Δήλωσης.....	27
5.3 Νομική Φύση της Δήλωσης και προσφυγή ακύρωσής της	28
Κεφάλαιο 6ο: Πραξικόπημα 2016 και η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας	29
6.1 Παράγοντες που αναστέλλουν την ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας	31
Συμπεράσματα	31
Βιβλιογραφία	32
Αρθρογραφία	37

Αρκτικόλεξα

ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΚΚ	Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΣΔΕΕ	Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΑΚΡ	Adalet ve Kalkinma Partisi
ISIS	Islamic State of Iraq and Syria
LNG	Liquified natural gas
MENA	Middle East North Africa
NATO	North Atlantic Treaty Organization
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Sea

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τις σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης – Τουρκίας, με αφετηρία την δημιουργία της ΕΕ και την υποψηφιότητα της Τουρκίας, φτάνοντας μέχρι το 2016, έτος ορόσημο στην πολιτική ζωή της χώρας καθώς τότε έλαβε χώρα το πραξικόπημα που άλλαξε άρδην την εξωτερική και εσωτερική πολιτική της Τουρκίας. Περίληπτικά, την εργασία απασχολούν οι σχέσεις των δύο συμβαλλόμενων μερών με μια ιστορική αναδρομή στην διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για όσες χώρες πληρούν τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, να υποβάλλουν αίτημα για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η σημαντικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταδεικνύεται από την επιμονή της Τουρκίας να ενταχθεί σ' αυτήν και να ακολουθεί μια φιλοδυτική πολιτική προσέγγιση, ιδιαίτερα μετά το 2002, όπου υπήρξε και η άνοδος στην κυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi) με πρόεδρο τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ο οποίος από την αρχή της εκλογής του ακολούθησε φιλοδυτική πολιτική.

Οι ηγετικές φιλοδοξίες του προέδρου Ερντογάν και οι συζητήσεις για μελλοντική ένταξη της Τουρκίας θα παρουσιαστούν στα αντίστοιχα κεφάλαια της εργασίας αυτής.

Επιπροσθέτως, θα αναλυθεί το πώς οι εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο επηρεάζουν την πολιτική των κρατών που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή και πως η Αραβική Άνοιξη κυριάρχησε στην πολιτική ατζέντα της Ευρώπης και της Τουρκίας, με αποτέλεσμα τα δύο μέρη να συμφωνήσουν για την αποκλιμάκωση της προσφυγικής και μεταναστευτικής κρίσης .

Τέλος, η ανάλυση των γεγονότων θα φτάσει στην μετά το πραξικόπημα εποχή, μετά τα αυστηρά μέτρα που θα λάβει η κυβέρνηση για να μην επαναληφθεί αντίστοιχη προσπάθεια που θα κλονίσει την πολιτική κατάσταση της χώρας. Αποτέλεσμα των γεγονότων αυτών είναι οι συνταγματικές ρυθμίσεις και το δημοψήφισμα που θέτει ο πρόεδρος Ερντογάν και η ενίσχυση του περιφερειακού ρόλου της Τουρκίας με αντίβαρο την διακοπή των συζητήσεων για ένταξη της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια.

Κύριος στόχος της εργασίας είναι να εξετάσει τα εμπόδια που υπάρχουν στην ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ και κατά πόσο είναι δυνατό μια Ανατολική χώρα, με οθωμανικό παρελθόν και να αποβάλει το πέπλο του παρελθόντος και των διαμαχών που έχει με γειτονικά κράτη και να συμπορευτεί με το κανονιστικό πλαίσιο της ΕΕ. Όλα τα σενάρια είναι ανοιχτά προς διερεύνηση και συζήτηση.

Abstract

This thesis deals with the relations between the European Union and Turkey, starting with the creation of the EU and Turkey's candidacy, and ending in 2016, a landmark year in the country's political life, as the coup d'état that radically changed Turkey's foreign and domestic policy took place. In summary, the paper is concerned with the relations between the two parties with a historical review of the enlargement of the European Union, which created a fertile ground for those countries that meet the Copenhagen criteria to apply for membership of the European community.

The importance of the European Union is illustrated by Turkey's insistence on joining it and pursuing a pro-Western political approach, particularly after 2002, which saw the rise to power of the Justice and Development Party (AKP) government led by Recep Tayyip Erdoğan, who has pursued a pro-Western policy from the very beginning of his election.

President Erdoğan's leadership ambitions and discussions on Turkey's future membership will be presented in the respective chapters of this paper.

In addition, how developments in the Eastern Mediterranean affect the policies of the states in the region and how the Arab Spring has dominated the political agenda of Europe and Turkey, resulting in both parties agreeing to de-escalate the refugee and migration crisis will be analysed.

Finally, the analysis of the events will reach the post-coup era, after the strict measures taken by the government to prevent a similar attempt that would shake the political situation of the country from being repeated. As a result of these events, the constitutional arrangements and the referendum put forward by President Erdogan and the strengthening of Turkey's regional role.

The main objective of this paper is to examine the obstacles to Turkey's EU membership and whether it is possible for an Eastern country with an Ottoman past to shed the veil of its past and its disputes

with neighbouring states and go along with the EU regulatory framework. All scenarios are open for exploration and discussion.

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή έχει ως στόχο μελετήσει τις σχέσεις μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας υπό το πρίσμα των εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα τα τελευταία χρόνια στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Η Τουρκία, μια μουσουλμανική χώρα, γείτονας εξ Ανατολάς έχει εκφράσει την επιθυμία να ενταχθεί στην ΕΕ από την δημιουργία κι όλης της Ένωσης και κατά την διάρκεια διεύρυνσής της.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής θα γίνει μια ιστορική αναδρομή στην δημιουργία της ΕΕ και τις αξίες που αυτή προσβέδει. Τα κριτήρια της ένταξης αποτελούν τον βασικό πυλώνα για να διαπραγματευτεί μια χώρα την είσοδο της στην ΕΕ. Η υποψηφιότητα της Τουρκίας έχει προβληματίσει τις χώρες μέλη, κατά πόσο η Τουρκία μπορεί να απαγκιστρωθεί από το οθωμανικό παρελθόν και να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με τις γειτονικές χώρες.

Εν συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο, θα μας απασχολήσει η άνοδος στην εξουσία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης με πρόεδρο τον Ρετζέπ, Ταγίπ Ερντογάν. Το ΑΚΡ κυβερνά την χώρα από το 2002 μέχρι σήμερα. Οι πολιτικές που ακολούθησε στην αρχή της εκλογής του διαφέρουν από τις σημερινές. Η ηγετική φυσιογνωμία του Προέδρου Ερντογάν και η επεκτατική πολιτική που ακολουθεί αλλάζει τα δεδομένα και τους συμμάχους στην Ανατολική Μεσόγειο, και όχι μόνο, αλλά και τις σχέσεις με την ΕΕ. Παράλληλα το Κουρδικό Ζήτημα που ταλανίζει για χρόνια την Τουρκία δεν δείχνει να λύνεται στον χρόνο που μελετάμε την πολιτική του ΑΚΡ.

Στην Τρίτη ενότητα, θα γίνει αναφορά στην Ανατολική Μεσόγειο και στην σημαντικότητα που τις αποδίδεται. Οι επιδιώξεις της Τουρκίας διαφαίνονται ξεκάθαρα τα τελευταία χρόνια, χωρίς να λείπουν οι εντάσεις ανάμεσα στις χώρες που έχουν συμφέροντα αλλά και κατοχυρωμένα δικαιώματα.

Αλληλένδετη ενότητα είναι και η τέταρτη καθώς η Αραβική Άνοιξη που μελετάτε σχετίζεται με τα γεγονότα που εξελίσσονται στην Μεσόγειο. Το 2010 είναι σημείο τομής στην πολιτική κατάσταση των χωρών που εξουσιάζονταν από απολυταρχικά καθεστώτα., καθώς το ντόμινο των εξεγέρσεων ανατρέπει τα δικτατορικά καθεστώτα και κινητοποιεί τους λαούς να ξεσηκωθούν. Το ξέσπασμα των εξεγέρσεων αυτών αλλάζει την πολιτική των κρατών που βρίσκονται στην περιοχή. Η Τουρκία, με βασικό σημείο σύνδεσης την θρησκεία, αναμιγνύεται στο εσωτερικό των κρατών αυτών για να ισχυροποιήσει την θέση της και να διατηρήσει τα συμφέροντα της. Σε εμπόλεμες καταστάσεις όμως αυτό δεν είναι πάντα εφικτό. Χαρακτηριστικά, θα αναλύσουμε τις πολιτικές που ακολούθησε η Τουρκία σε Συρία, Λιβύη, Αίγυπτο καθώς και τις σχέσεις με το Ισραήλ και την Κύπρο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με την προσφυγική κα μεταναστευτική κρίση που ξέσπασε μετά τις εμπόλεμες καταστάσεις στην Μέση Ανατολή και πως η Τουρκία συνεργάστηκε με την ΕΕ στο πλαίσιο αποκλιμάκωσης των προσφυγικών ροών προς την Ευρώπη με την υπογραφή της Κοινής Δήλωσης.

Στο τελευταίο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στο καταλυτικό γεγονός που μετέβαλε την πολιτική του Ερντογάν και τον οδήγησε τόσο δημοψήφισμα όσο και στο να είναι ο κυρίαρχος στην πολιτική ζωή της χώρας συγκεντρώνοντας στα χέρια του σχεδόν όλες τις. Το πραξικόπημα που ξέσπασε την 15^η Ιουλίου 2016, ενίσχυσε την κυριαρχία που ήθελε να αποκτήσει ο Τούρκος Πρόεδρος με το να λάβει μέτρα κατά εκείνων που θεωρούσε ότι ευθύνονταν και να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις για την χώρα. Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί στην εργασία αυτή είναι η θεωρητική ανασκόπηση των γεγονότων μέσα από την μελέτη ελληνικών και ξενόγλωσσων των βιβλιογραφικών πηγών, κειμένων, επιστημονικών άρθρων και του τύπου.

Στόχος της εργασίας είναι να προκύψει στο τέλος κάποιο συμπέρασμα, αν υπάρχουν πιθανότητες να αναθερμανθούν οι διαπραγματεύσεις για ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας, αν αυτή απομακρύνεται συνειδητά από την ΕΕ ή τελικά διατηρεί τις σχέσεις που αυτή επιθυμεί να έχει.

Κεφάλαιο 1^ο :Ευρωπαϊκή Ένωση και η διεύρυνση της

Τα καταστροφικά αποτελέσματα του Α' και Β' Παγκοσμίου πολέμου και ο διχασμός μεταξύ των λαών δημιούργησε την ανάγκη ενός θεσμού με κοινή πολιτική και αξίες με σκοπό να αποφευχθούν μελλοντικές συγκρούσεις και εχθροπραξίες μεταξύ των χωρών στην Ευρώπη. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ανθρακα και Χάλυβα, που ιδρύθηκε το 1951, αποτελεί το πρώτο βήμα για τη διασφάλιση διαρκούς ειρήνης μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Το 1957 με τη Συνθήκη της Ρώμης ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και αρχίζει μια νέα εποχή ολοένα στενότερης συνεργασίας στην Ευρώπη (Ευρωπαϊκή Ένωση).

Σημαντικοί πρωτεργάτες του ευρωπαϊκού οράματος, όπως ο Αλτιέρο Σπινέλι, ο Χέλμουτ Κολ, ο Φρανσουά Μιτεράν « *Συνέβαλαν, αφενός, στην ανάπτυξη των συστημάτων που οδήγησαν στην οικονομική σταθερότητα και στο ευρώ και υποστήριξαν, αφετέρου, την πλούσια πολιτιστική ιστορία και τη γλωσσική πολυμορφία της Ευρώπης. Χάρη στο θάρρος και την αφοσίωσή τους, η σύγχρονη Ευρώπη είναι μια περιοχή ειρήνης και σταθερότητας*» (Ευρωπαϊκή Ένωση). Από την Συνθήκη της Ρώμης μέχρι σήμερα η Ευρώπη έχει καταφέρει να εξασφαλίσει την ειρήνη, την ευημερία και την συνείδηση της κοινότητας με σκοπό να αμβλυνθούν οι αντιθέσεις. Με την ευρωπαϊκή ενοποίηση αντλήσαμε τα διδάγματα από τις αιματηρές αντιπαραθέσεις του παρελθόντος (Ντάλης, 2018 σ. 84).

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Ρομπέρ Σουμάν, αρχιτέκτονα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος «*Η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί διά μιας ούτε βάσει ενός μοναδικού σχεδίου. Θα οικοδομηθεί μέσα από απτά επιτεύγματα, που πρώτα θα δημιουργήσουν μια πραγματική αλληλεγγύη.*» (Ευρωπαϊκή Ένωση)

Αξίζει να σημειωθεί ότι λίγο νωρίτερα το 1949 αξιοσημείωτη είναι η ίδρυση του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου στην Ουάσιγκτον, με την υπογραφή των προέδρων ευρωπαϊκών χωρών όπως η Γαλλία, Ιταλία, Δανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Λουξεμβούργο και της Βόρειας Αμερικής (ΝΑΤΟ) με σκοπό την στρατιωτική συμμαχία και την κοινή πολιτική απέναντι κυρίως στην Σοβιετική Ένωση. Μετέπειτα, στην συμφωνία προσχώρησαν κι άλλες ευρωπαϊκές χώρες υιοθετώντας το καταστατικό του ΝΑΤΟ.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι και η Τουρκία, που μελετάμε, η οποία έγινε μέλος το 1952 και με τον τρόπο αυτό δείχνει μια διάθεση να συναναστραφεί με την Δύση, την οποία εκδηλώνει και αργότερα με την πρόθεση να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Από την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992 η διεύρυνση της ΕΕ επέτρεψε σε όλο και περισσότερες χώρες που ασπάζονται τις δημοκρατικές αντιλήψεις και σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα να γίνουν μέλη της Ένωσης. Για αυτό και η έννοια της ταυτίζεται με μια διαδικασία κατά την οποία ένα κράτος προσχωρεί, αφού έχει εκπληρώσει ένα σύνολο πολιτικών και οικονομικών προϋποθέσεων (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο).

Η ενταξιακή πορεία αρχίζει με την εκδήλωση ενταξιακού ενδιαφέροντος ενός κράτους και στο τέλος καταλήγει στην πλήρη ένταξη του, έχοντας περάσει από τρία στάδια κατά τα οποία τα κράτη μέλη της ΕΕ αποφασίζουν για την μελλοντική ένταξη του νέου μέλους. Τα στάδια αυτά είναι : α) η χώρα χαρακτηρίζεται ως δυνάμει υποψήφια προς ένταξη, β) αποκτά επισήμως το καθεστώς της υποψήφιας προς ένταξη χώρας, γ) η υποψήφια χώρα αρχίζει τις διαπραγματεύσεις μέχρι να έχει υιοθετήσει την πλήρη νομοθεσία της ΕΕ (Μελετιάδου σ.55).

Τα κράτη μέλη της ΕΕ πρέπει να διακρίνονται από συνοχή μεταξύ τους και για αυτό κρίθηκε απαραίτητο να ρυθμιστούν αρκετά θέματα, όπως η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, αγαθών υπηρεσιών και κεφαλαίων στην Ενιαία Αγορά, τα θεμελιώδη δικαιώματα των εργαζομένων, το κοινό νόμισμα μεταξύ των χωρών που αποτελούν την ΕΕ και η κατάργηση των ελέγχων στα σύνορα με την Συνθήκη Σένγκεν (Κρητικός, 2021 σ. 17-18). Για να διασφαλιστούν οι θεμελιώδεις αυτές αξίες που θέσπισε η ΕΕ και να αποδεικνύεται κατά πόσο εφαρμόζονται από τα υποψήφια κράτη μέλη, η διαδικασία προσχώρησης ξεκινά αφού πληρούνται κάποια συγκεκριμένα κριτήρια, γνωστά ως Κριτήρια της Κοπεγχάγης¹, τα οποία θα αναφερθούν αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο.

1.1 Τα κριτήρια της Κοπεγχάγης

Τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, όπως αναφέρθηκαν και στην προηγούμενη ενότητα, αποτελούν τον πυρήνα της ένταξης μια νέας χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η θέσπιση τους αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την Ένωση, με σκοπό όσες χώρες επιχειρούν την είσοδο τους στην ευρωπαϊκή κοινότητα

¹ Ονομάστηκαν έτσι από τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Κοπεγχάγης του 1993 όπου και εφαρμόστηκαν

να πληρούν τα κριτήρια. Οι χώρες που αποτελούν την ΕΕ θα πρέπει να συμφωνήσουν ομόφωνα ως προς την ένταξη μιας νέας χώρας ή την απόρριψη αυτής.

Έτσι το 1993, σε μια διάσκεψη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου θεσπίστηκαν τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, τα οποία ενδυναμώθηκαν με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης το 1995 και είναι τα ακόλουθα :

- Πολιτικά, σύμφωνα με τα οποία απαιτούνται σταθεροί θεσμοί που εγγυώνται τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία των μειονοτήτων,
- Οικονομικά, σύμφωνα με τα οποία απαιτείται λειτουργική οικονομία της αγοράς και ικανότητα διαχείρισης των ανταγωνιστικών δυνάμεων της αγοράς στην ΕΕ,
- Ικανότητα ανάληψης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητας να εφαρμόζουν αποτελεσματικά τους κανόνες, τα πρότυπα και τις πολιτικές που αποτελούν το σύνολο της νομοθεσίας της ΕΕ (το κεκτημένο), και προσήλωση στους στόχους της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης (Ευρωπαϊκή Ένωση).

Συμπερασματικά, η θέση της Τουρκίας είναι ιδιαίτερα δύσκολη διότι έχει να διαχειριστεί την πλήρη εφαρμογή των κριτηρίων που προαναφέρθηκαν με σκοπό να ενταχθεί στην ΕΕ. Η μέχρι τώρα πορεία της δείχνει ότι υπάρχουν αρκετά θέματα που μαστίζουν το εσωτερικό της και η πολιτική που ακολουθεί η κυβέρνηση του Προέδρου Ερντογάν εξακολουθεί να « παγώνει» την υποψηφιότητα της στη ΕΕ.

1.2 Η Τουρκία ως υποψήφιο μέλος

Η Τουρκία, ως φυσική διάδοχος την Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αν και σημαντικά περιορισμένη εδαφικά μετά τις Συνθήκες των Σεβρών και της Λοζάνης, διατήρησε σε σημαντικά μεγάλο βαθμό την εθνοτική και θρησκευτική πολυμορφία της και αποτελείται από Τούρκους, Ασσύριους, Κούρδους, μουσουλμάνους , αλεβίτες, αλαουίτες ακόμα και χριστιανούς (Φίλης, 2017, σ. 15).

Ηγετική μορφή της Τουρκικής Δημοκρατίας , που ιδρύθηκε το 1923, ήταν ο Μουσταφά Κεμάλ, ένας μεταρρυθμιστής αξιωματούχος του οθωμανικού στρατού. Ήταν αυτός που ηγήθηκε μιας προσπάθειας να σφυρηλατηθεί μια νέα, εθνική και κοσμική τουρκική ταυτότητα – μια ταυτότητα που θα ξεπερνούσε τις διαβρωτικές και αντιδραστικές συζητήσεις γύρω από το «εθνικό ερώτημα» της μετέπειτα οθωμανικής περιόδου (Χριστοφής, 2022 σ. 32). Ο Κεμάλ Ατατούρκ πίστευε ότι η ανάπτυξη της χώρας του, πολιτική και οικονομική, θα συντελεστεί μόνο εντός της Ευρώπης (Γρηγοριάδης, 2011, σ. 28).

Στόχος της νέας Τουρκίας ήταν η προσέγγιση της Δύσης και η θρησκεία, το Ισλάμ, αντιμετωπίστηκε σαν βασικός λόγος της οθωμανικής παρακμής που πλέον έπρεπε να παραγκωνιστεί με σκοπό να δημιουργήσει πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της χώρας, την οικοδόμηση του έθνους και την αναγνώριση της Τουρκίας από την διεθνή κοινότητα, ως μια σύγχρονη και πολιτισμένη πολιτεία (Γρηγοριάδης, 2011, σ. 33).

Η φιλοδυτική προσέγγιση της Τουρκίας εκδηλώθηκε όταν η χώρα ενσωματώθηκε στον Οργανισμό Βορειοατλαντικού Συμφώνου το 1952, προσχώρησε στο Συμβούλιο της Ευρώπης το 1949 και έθεσε επίσημα υποψηφιότητα για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1987, έχοντας προηγηθεί η Συμφωνία της Άγκυρας το 1963, και βάση της τελευταίας, η Τουρκία έγινε μέλος της Τελωνειακή Ένωση². Το περιεχόμενο της Ένωσης αφορά ζητήματα που σχετίζονται με :

- ελεύθερη κυκλοφορία μεταξύ των δύο μερών της τελωνειακής ένωσης για τα καλυπτόμενα εμπορεύματα τα οποία είτε παράγονται εξ ολοκλήρου είτε τίθενται σε ελεύθερη κυκλοφορία μετά την εισαγωγή τους από τρίτες χώρες είτε στην Τουρκία είτε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα
- ευθυγράμμιση της Τουρκίας με το κοινό δασμολόγιο της Κοινότητας, συμπεριλαμβανομένων των προτιμησιακών καθεστώτων, και εναρμόνιση των μέτρων εμπορικής πολιτικής
- προσέγγιση της τελωνειακής νομοθεσίας, ιδίως μέσω αποφάσεων της επιτροπής τελωνειακής συνεργασίας (π.χ. απόφαση αριθ. 1/2001) και αμοιβαίας συνδρομής σε τελωνειακά θέματα
- προσέγγιση άλλων νομοθεσιών (πνευματική ιδιοκτησία, ανταγωνισμός, φορολογία,...)
- προτιμησιακή συμφωνία για την γεωργία (κανόνες καταγωγής) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

² Η τελωνειακή ένωση της ΕΕ, που συστάθηκε το 1968, διευκολύνει τις εμπορικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων της ΕΕ, εναρμονίζει τους τελωνειακούς δασμούς για εμπορεύματα που εισάγονται από χώρες εκτός ΕΕ και συμβάλλει στην προστασία των πολιτών, των ζώων και του περιβάλλοντος της Ευρώπης.

Σημαντικά ήταν τα αποτελέσματα του Συμβουλίου στο Ελσίνκι το 1999 με την υποψηφιότητα της Τουρκίας να γίνεται δεκτή με το συμπέρασμα της Προεδρίας ανέφερε σχετικά « Η Τουρκία είναι υποψήφιο κράτος που προορίζεται να προσχωρήσει στην Ένωση με βάση τα ίδια κριτήρια τα οποία ισχύουν για τα λοιπά υποψήφια κράτη. Με βάση την υφιστάμενη ευρωπαϊκή στρατηγική, για την Τουρκία, όπως και για άλλα υποψήφια κράτη, θα ισχύει μια προ ενταξιακή στρατηγική για την ενθάρρυνση και στήριξη των μεταρρυθμίσεών της. Η στρατηγική αυτή θα περιλαμβάνει ενισχυμένο πολιτικό διάλογο, με έμφαση στην πρόοδο για την εκπλήρωση των πολιτικών κριτηρίων προσχώρησης ιδίως όσον αφορά το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Ελσίνκι 1999).

Από το 1999 μέχρι και το 2005 όπου είναι το σημείο όπου αρχίσαν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ ΕΕ-Τουρκίας (Boniface, 2022, σ. 135), εύλογα παρατηρεί κανείς το μεγάλο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε. Είναι λογικό το διάστημα αυτό η Τουρκία να προσπαθήσει να επιλύσει εσωτερικά ζητήματα, να προσπαθήσει να προσαρμοστεί στα κριτήρια που κρίνουν την είσοδο της στην ΕΕ, να επιλύσει τις διαφορές της με τα γειτονικά κράτη και η νέα κυβέρνηση που εκλέχθηκε το 2002 να προσθέσει στην πολιτική ατζέντα την καλύτερευση των σχέσεων με την Δύση. Είναι φανερό πλέον, ότι η συμφωνία του Ελσίνκι όριζε ρητά πως η Τουρκία σε εύλογο χρονικό διάστημα θα έπρεπε να επιλύσει τις τυχόν συνοριακές ή άλλες διαφορές της στη βάση των αρχών του διεθνούς δικαίου κι έτσι η ευρωτουρκική πορεία εξαρτιόταν από την λύση των ελληνοτουρκικών διαφορών (Πουλίδου,2020,σ. 125) Μόνο η ΕΕ μπορεί να είναι ο καταλύτης για δραστικές μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία. Ωστόσο η ΕΕ διαπιστώνει με απογοήτευση την πορεία σύγκλισης της Τουρκίας στην Ένωση, καθώς είναι εμφανής η αρνητική στάση της Τουρκίας στις προσπάθειες των Ηνωμένων Εθνών για λύση του Κυπριακού (Ντάλης, 2002, σ.383).

Όμως η Τουρκία, όπως και κάθε υποψήφια χώρα, πρέπει έμπρακτα να αποδείξει ότι είναι έτοιμη να υιοθετήσει τις αρχές και τις αξίες στις οποίες στηρίζεται το ευρωπαϊκό οικοδόμημα και να εφαρμόσει πλήρως το ευρωπαϊκό κεκτημένο (Ντάλης,2018,σ.13). Είναι σαφές ότι ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός, είναι αυτός, στο οποίο έχουν εναποθέσει πολλές ελπίδες οι Τούρκοι, ο καθένας για δικούς του λόγους, να αποσπάσουν οφέλη στη διεθνή σκακιέρα των πολιτικοοικονομικών συμφερόντων στη σκιά της σημερινής παγκοσμιοποίησης και των επιδράσεων, που αυτή ασκεί στις διεθνείς σχέσεις και στις προσδοκίες κρατών και πολιτών (Δουδούμης,2010, σ. 256) .

Κεφάλαιο 2^ο: Η άνοδος του Κόμματος ΑΚΡ

Σημείο καμπής στην ιστορία της Τουρκίας αποτελεί η άνοδος στην εξουσία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης με ιδρυτή τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν το 2002.

Σε μια εξαιρετικά κρίσιμη στιγμή αμέσως μετά τον σεισμό του 1999 και την κρίση που μάστιζε την χώρα από το 2001, η άνοδος του ΑΚΡ με ποσοστό 34% των ψήφων και το 66% των εδρών στην εθνοσυνέλευση, υποδηλώνει την επιθυμία για την ύπαρξη μιας σταθερότητας στην πολιτική ζωή της Τουρκίας μετά την αστάθεια των τελευταίων χρόνων.

Βασική ιδεολογία του ΑΚΡ φαίνεται ότι είναι να προωθήσει τον εκσυγχρονισμό της Τουρκίας και έτσι εξευμένιζε τις ανησυχίες της Δύσης αλλά και της φιλελεύθερης μερίδας της τουρκικής κοινωνίας και κυρίως στόχευε στον περιορισμό της εξουσίας των στρατιωτικών και τον πολιτικό έλεγχο του στρατού, για να μην υπάρξει ενδεχόμενο για μελλοντικό πραξικόπημα, και για μια οικονομική πολιτική που έμελλε να εκτοξεύσει την τουρκική οικονομία (Παιδή, 2013).

Η πλειοψηφία των ψηφοφόρων που ψήφισαν το ΑΚΡ ήταν οπαδοί της συντηρητικής Ισλαμικής πολιτικής ιδεολογίας, αλλά παράλληλα το κόμμα ψηφίστηκε και από μεγάλη μερίδα Κούρδων πολιτών και αριστερών, οι οποίοι με αυτό τον τρόπο έδειξαν την αντίθεσή τους προς το κεμαλικό σύστημα. Παράλληλα, υποστηρίχτηκε και από μικρομεσαίους, που κατάφεραν κάποια οικονομική βελτίωση αλλά η ανασφάλεια αποτελεί τον μόνιμο φόβο τους και ελπίζουν σε ένα καλύτερο μέλλον, με την ένταξη της χώρας τους στο καταφύγιο σιγουριάς της ΕΕ (Αποστολόπουλος, 2006,σ.37).

Η εκλογή του Ερντογάν σηματοδοτούσε για πολλούς «την επαναφορά του πολιτικού Ισλάμ της δεκαετίας του 1990 στη εξουσία και τη συντηρητικότερη στροφή της τουρκικής κοινωνίας»

(Μούδουρος,2017, σ.261-2). Το ΑΚΡ υποστήριζε την κοσμικότητα και την υιοθέτηση μιας ουδέτερης στάσης επί των θρησκευτικών ζητημάτων με γνώμονα την θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία συνείδησης του λαού (Γρηγοριάδης, 2011, σ.172).

«Ο Ερντογάν κατάφερε να απενοχοποιήσει και να απελευθερώσει τον ισλαμικό τρόπο ζωής χρησιμοποιώντας το θεσμικό οικοδόμημα της Δύσης, και κυρίως την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου – και μαζί με ένα αμάλγαμα νεοοθωμανισμού, λαϊκισμού, συντηρητισμού, εθνικισμού και παράδοσης να δημιουργήσει μια νέα ταυτότητα για την χώρα του». (Φίλης,2017, σ. 24).

Καθώς ο γεωγραφικός ρόλος της χώρας της επιτρέπει να είναι το σταυροδρόμι μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, η τουρκική πολιτική στόχευε στην ενίσχυση της θέσης της χώρας και την ισχυροποίηση της στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, με σκοπό να γίνει υπολογίσιμη δύναμη και να αυξήσει την επιρροή της. Προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ κοσμικότητας και θρησκείας κάνοντας ανοίγματα στην Δύση και συζητώντας το ενδεχόμενο εισόδου της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι, το ΑΚΡ, κληρονόμος του Ισλαμικού Κόμματος της Ευημερίας του Νετζμετίν Ερμπακάν, μεταμορφώθηκε σε ένα μετριοπαθές συντηρητικό πολιτικό κόμμα που είναι σε θέση να διαπραγματεύεται με το κοσμικό κατεστημένο³. Η εικόνα της χώρας φαίνεται ότι άρχισε να αλλάζει και να κινείται προς την Δύση μεταβάλλοντας την θέση της στο διεθνές περιβάλλον.

Ωστόσο η Τουρκία δεν μπορεί να αφήσει ανεκμετάλλευτα τα κοινά που έχει με τον αραβο-ισλαμικό κόσμο όπως είναι η ιστορία, ο πολιτισμός και το σημαντικότερο, η θρησκεία. Οι λόγοι αυτοί εργαλειοποιούνται απ' την κυβέρνηση του ΑΚΡ για την βελτίωση των οικονομικών συμφερόντων και την άσκηση ενός ρόλου μεγάλης περιφερειακής δύναμης στην ευρύτερη περιοχή (Ραπτόπουλος, 2013, σ. 142).

Ως προς την ευρωπαϊκή διάσταση του κόμματος ΑΚΡ, ως μετριοπαθές και φιλοδυτικό, θεωρεί τον εαυτό του ως συντηρητικό κεντροδεξιό κόμμα και διαβεβαιώνει ότι σέβεται και τηρεί την κοσμική τάξη. Η πολιτική του ΑΚΡ βασίστηκε σε τέσσερις παράγοντες σχετικά με την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας : 1) με την ένταξη στην ΕΕ θα ενισχυθεί ο εκδημοκρατισμός του πολιτικού συστήματος, εξασφαλίζοντας την παραμονή στην εξουσία για τα επόμενα χρόνια, 2) με στόχο την πολιτική σταθερότητα και την άνοδο της οικονομίας οι μεταρρυθμίσεις είναι αναγκαίες. Ταυτόχρονα οι ευρωπαϊκές αξίες ταυτίζονται με τις αξίες που το ίδιο το κόμμα επιδιώκει να επιβάλει στην Τουρκία, 3) η ένταξη στην ΕΕ θα παρείχε στην συντηρητική βάση ψηφοφόρων αυξημένες θρησκευτικές και προσωπικές ελευθερίες και θα ικανοποιούσε τις απαιτήσεις της νέας ισλαμικής αστικής τάξης, και 4) η εξωτερική πολιτική του ΑΚΡ στοχεύει στην ένταξη της χώρας στην ΕΕ(Φραγκάκης, 2009, σ.23).

Αυτή η φιλοδυτική στροφή στην εξωτερική πολιτική, υπογράμμιζε την αυξανόμενη διαφοροποίηση του κόμματος από τους πολιτικούς του προκατόχους (Τζιάρρας, 2020, σ.67)

Οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις βελτίωσαν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ανάπτυξη της χώρας με χαρακτηριστική άνοδο του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) από -5,7% το 2001 σε 9,36% το 2004. Επιπροσθέτως, τομείς όπως η υγεία, η παιδεία, η έρευνα, η τεχνολογία, οι επικοινωνίες και οι μεταφορές σημείωσαν βήματα προόδου (Οπ. π. σ.67-68).

2.1 Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, οι ηγετικές φιλοδοξίες του

Η ηγετική προσωπικότητα του ιδρυτή του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης που τα τελευταία χρόνια κυβερνά την Τουρκία, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, έχει απασχολήσει από το 2002 με την πολιτική του δράση την διεθνή σκηνή. Γεννημένος το 1954, από μη εύπορη οικονομικά οικογένεια, εισήχθη υπότροφος σε δημόσια σχολή ιμάμηδων και αργότερα με εξετάσεις στην ανώτερη εμπορική σχολή της Κωνσταντινούπολης. Το 1981 η εν λόγω σχολή αποκτά πανεπιστημιακή υπόσταση και έτσι αποκτά πτυχίο Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών. Το διάστημα 1994-1998 διετέλεσε Δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης και παρότι το ΑΚΡ ήρθε στην εξουσία το 2002, ο Ερντογάν ανέλαβε τα καθήκοντα του Πρωθυπουργού ένα χρόνο μετά. Το Τουρκικό Συνταγματικό Δικαστήριο είχε αποφασίσει ότι το Κόμμα της Ευημερίας, με το οποίο ήταν δήμαρχος, ήταν παράνομο κι έτσι του είχε απαγορευτεί να κατέχει πολιτικό αξίωμα⁴.

³hakan yavuz secularism and muslim democracy in turkey cambridge university press 2009

⁴ BBC News, Profile: Recep Tayyip Erdogan

Ο Ταγίπ Ερντογάν ενσάρκωνε στην εντέλεια την αντιελευθεριακή στάση απέναντι στους κανόνες της κεφαλαιώδους δημοκρατίας (Χριστοφής, 2022). Οι ισλαμικές καταβολές του κόμματος που ηγήτο ο Ερντογάν σε συνδυασμό με τον συντηρητικό χαρακτήρα που το διακρίνει βρήκαν υποστηρικτές στην τουρκική κοινωνία.

Κύριος στόχος του Τ. Ερντογάν ήταν η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στο εσωτερικό της κοινωνίας μετά την σκοτεινή περίοδο της δεκαετίας του 1990 (Οπ., π. σ.216).

Στην πορεία της πολιτικής του ο Ερντογάν κατέχει την ιδιότητα του Πρωθυπουργού της Τουρκίας από το 2003 και του Πρόεδρου της χώρας από το 2014. Η πολιτική του ήρθε σε αντίθεση με τις κεφαλαιώδεις αντιλήψεις και υποσχόταν μια φιλοδυτική πορεία της χώρας.

Η άνοδος του στην εξουσία συνοδεύεται από την σύσφιξη των σχέσεων με μερίδες της τουρκικής Δεξιάς και των συντηρητικών, αλλά και με πολιτικές δυνάμεις του εξωτερικού, της ΕΕ και των ΗΠΑ. Ωστόσο από την δεύτερη επανεκλογή του το 2007, παρατηρείται η φιλοδυτική του στάση να μεταστρέφεται με την προειδοποίηση του στρατού για διαφύλαξη του κοσμικού καθεστώτος της χώρας (Στελγιάς, 2017, σ., 74-75)

Τα γεγονότα που επακολούθησαν με το ξέσπασμα των εξεγέρσεων στα αραβικά κράτη, η πολεμική κατάσταση στην Συρία, η απόπειρα πραξικοπήματος στην χώρα, ο νεοοθωμανισμός με την επανεξέταση της θέσης της Τουρκίας στον κόσμο και η εδραίωση της χώρας ως περιφερειακή δύναμη με ο Δόγμα Νταβούτογλου, άλλαξαν τις αρχικές απόψεις που φαίνεται να είχε το ΑΚΡ όταν ανέβηκε στην εξουσία. Χαρακτηριστικά, Το 2011 ο νεοοθωμανισμός μεταλλάχθηκε χρησιμοποιώντας τις Μουσουλμανικές Αδελφότητες που δρουν σε πολλά αραβικά, σουνιτικά κράτη, κάτι που θα δούμε ότι στη Αίγυπτο ειδικά δεν εδραιώθηκε⁵. Επόμενη ρητορική στην εξωτερική του πολιτική είναι το δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» (Mavi Vatan) όπου τον Οκτώβριο του 2018, παρουσιάστηκε ένας χάρτης με την απεικόνιση των εδαφικών διεκδικήσεων για πρώτη φορά από τον Τούρκο Υπουργό Άμυνας Χουλουσί Ακάρ, σε τηλεοπτική συνέντευξη στο «Anadolu» ως μία θαλάσσια περιοχή που καλύπτει 462.000 τ. χλμ. στο Αιγαίο, την Κύπρο, την Ανατολική Μεσόγειο και τον Εύξεινο Πόντο⁶. Μια τέτοια στάση, ωστόσο, έρχεται σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς της Ελλάδας και της Κυπριακής Δημοκρατίας. Και οι δύο κυβερνήσεις έχουν υποστηρίξει ότι η Άγκυρα αγνοεί την ελληνική και την κυπριακή κυριαρχία, καθώς και βασικά καταστατικά της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS 1982)⁷, την οποία η Τουρκία δεν έχει υπογράψει⁸.

Από την στιγμή εκείνη το δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» χρησιμοποιείται συχνά στην ρητορική του Προέδρου Ερντογάν και του δίνει μια πολιτική αυτοπεποίθηση σε συνδυασμό με την συνεχόμενη επανεκλογή του καθώς και την δυνατότητα να γίνει ο ισχυρός πολιτικός της Τουρκίας για 20 σχεδόν χρόνια.

Recep Tayyip Erdogan and his Islamist-leaning Justice and Development (AK) Party have run Turkey since 2002

⁵ Συρίγος Α. <https://www.kathimerini.gr/politics/1060915/oi-diaforetikes-faseis-toy-neoethomanismoy>

⁶ <https://www.mfa.gr/images/docs/maps/el/map8.pdf>, ΧΑΡΤΗΣ 8 – 2019: Η “Γαλάζια Πατρίδα” ως επίσημο δόγμα της Τουρκίας, Υπουργείο Εξωτερικών

⁷ Η Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας γνωστή και ως Σύμβαση του Montego Bay υπογράφηκε το 1982 και συμπεριέλαβε τα χωρικά ύδατα, τη συνορεύουσα ζώνη και την Αβλαβή Διέλευση. Επιπλέον ορίζει την ΑΟΖ, η οποία δεν ξεπερνά τα 200 ναυτικά μίλια από την ακτή. Παράλληλα καθορίζει ότι στην Ανοιχτή Θάλασσα υπάρχει ελευθερία ναυσιπλοΐας και αεροπλοΐας και υπό όρους, επιστημονικής έρευνας, αλιείας, κατασκευής εγκαταστάσεων και διακαλωδίου. Σύμφωνα με ειδικούς επί του Διεθνούς Δικαίου, ένας μμεγάλος αριθμός των κανόνων ναυσιπλοΐας και άλλων ρυθμίσεων της Σύμβασης αυτής απλώς κωδικοποιεί τον υπάρχοντα και ισχύοντα μέχρι τώρα διεθνή νόμο και κατ' αυτό τον τρόπο, δημιουργούνται, με τη Σύμβαση, δικαιώματα και υποχρεώσεις τόσο γι' αυτούς που την υπογράφουν, όσο και γι' αυτούς που δεν την υπογράφουν (Γενικό Επιτελείο Στρατού).

⁸Gingeras Ryan, *BLUE HOMELAND: THE HEATED POLITICS BEHIND TURKEY'S NEW MARITIME STRATEGY*, <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/>

Με τα νέα δεδομένα στην ευρύτερη περιοχή και για να ισχυροποιήσει την θέση του κόμματος, ο Πρόεδρος Ερντογάν στα πλαίσια της πολιτικής που ασκεί, πέρα από όσα αναφέρθηκαν, είναι ο έλεγχος της πλειοψηφίας των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, ο διορισμός μελών του συνταγματικού δικαστηρίου και η άσκηση νομοθετικής εξουσίας με προεδρικό διάταγμα. Το καθεστώς αυτό που ονομάζεται ερντογανισμός, με την κυριαρχία του Ερντογάν τόσο σε οικονομικό αλλά και πολιτικό επίπεδο (Χριστοφής, 2022, σ.21) φαίνεται να επικρατεί τα τελευταία χρόνια στην Τουρκία και να καθορίζει και την εξωτερική πολιτική της χώρας στην ευρύτερη περιοχή απομακρύνοντας την όμως από τις αξίες της Δύσης. Το ερώτημα που εύλογα γεννάται στον παρατηρητή και μελετητή της πολιτικής της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια είναι, κατά πόσο μια χώρα με επεκτατική και αναθεωρητική πολιτική, αναπολώντας την εδαφική επέκταση της Οθωμανική Αυτοκρατορίας και ενώ η πολιτική της στρέφεται εναντίον ευρωπαϊκών χωρών (Ελλάδα, Κύπρος) μπορεί να συνομιλεί πλέον για ένταξη στην ΕΕ;

Στις ενότητες που ακολουθούν θα παρουσιαστούν οι σχέσεις της Τουρκίας με τα κράτη της Ανατολικής Μεσογείου και η πολιτική που ακολουθεί μετά τα νέα δεδομένα των αραβικών εξεγέρσεων και του μεταναστευτικού.

2.2 Το Κουρδικό Ζήτημα

Τα νέα δεδομένα που επέφερε η συριακή κρίση ανησυχούν ακόμα περισσότερο την Τουρκία διότι στην ευρύτερη περιοχή της Συρίας υπάρχουν οι Κούρδοι, οι οποίοι μέσα στις γενικότερες αναταραχές που επικρατούν μπορεί να εξεγερθούν βρισκόμενοι κατά μήκος των τουρκικών συνόρων. Αυτό φυσικά αποτελεί μεγάλο κίνδυνο για την κυβέρνηση του ΑΚΡ και απειλεί την κυριαρχία της. Πριν την εκδήλωση των εξεγέρσεων η τουρκική πλευρά μέσω του Υπουργού Εξωτερικών Νταβούτογλου, προσπαθούσε να αμβλύνει τις διαφωνίες με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και να κρατηθεί το κουρδικό ζήτημα σε χαμηλούς τόνους. Η κατάρρευση αρχικά του του στρατηγικού άξονα με το Ισραήλ, η απώλεια στη συνέχεια της Συρίας και, τέλος, η όξυνση των σχέσεων με το Ιράκ, ανέτρεψαν τους συσχετισμούς της Αγκυρας (Μάζης, Νικολάου- Πατραγάς, 2013, σ. 340).

Στο βόρειο Ιράκ υπήρχε ο κίνδυνος κυριαρχίας δυο σημαντικών κουρδικών πολιτικών οργανώσεων, το κουρδικό Δημοκρατικό Κόμμα του Μασούτ Μπαρζανί και το κουρδικό Πατριωτικό Κόμμα του Τζελαλ Ταλαμπανί. Μετά τον Πόλεμο του Κόλπου το 1990, έχει δημιουργηθεί η απειλή για την δημιουργία ανεξάρτητου κουρδικού κράτους, το οποίο η Τουρκία αποφεύγει με κάθε τρόπο. Ο εθνοαπελευθερωτικός αγώνας που διεξάγει το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (ΕΚΚ) της Τουρκίας, αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα της εκάστοτε τουρκικής κυβέρνησης. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την αλλαγή των περιφερειακών συσχετισμών, καθιστά την κυβέρνηση ΑΚΡ ευάλωτη σε εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις (Μάζης, Νικολάου, Πατραγάς, 2013, σ. 347).

Το κουρδικό -ο εφιάλτης της Τουρκίας ήδη από την εξέγερση του κούρδου Σεΐχη Σαΐντ το 1925-επανήλθε. Αυτή τη φορά όμως δεν είναι εσωτερικό θέμα με διεθνείς διαστάσεις. Είναι πλέον ένα διεθνές θέμα που επηρεάζει και την Τουρκία.

Το κουρδικό ζήτημα είναι από τα σημαντικά θέματα που πρέπει να λύσει η Τουρκία για να καταφέρει να εκπληρώσει τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, όσον αφορά στα δικαιώματα και τις ελευθερίες των Κούρδων. Αυτό που παρατηρείται από την αρχή των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία είναι οι διώξεις εναντίον χιλιάδων Κούρδων ακτιβιστών, δημιουργώντας καθεστώς καταπίεσης και καταστολής μέσω δικαστικών διώξεων (Kaya, 2016).

Κεφάλαιο 3^ο: Ανατολική Μεσόγειος

Η σημαντικότητα που διαδραματίζει η Μεσόγειος και ο στρατηγικός ρόλος αυτής, την φέρνουν στο προσκήνιο και μαγνητίζει τα βλέμματα των κρατών που βρίσκονται γύρω της. Από το τέλος της αποικιοκρατίας και των Παγκοσμίων πολέμων, οι συναποτελούμενοι την Ευρωπαϊκή κοινότητα είχαν ως στόχο να ενώσουν τα συμφέροντα των κρατών και την επέκταση της οικονομίας τους με βάση την συνεργασία Ευρωπαϊκών χωρών, Βορείου Αφρικής και Μέσης Ανατολής. Το εγχείρημα φυσικά ήταν δύσκολο, διότι η διαφορετικότητα δεν ενώνει πάντα τα κράτη αλλά τα χωρίζει. Η Μεσόγειος χωρίζεται σε τρία διακριτά υποσυστήματα: τη χριστιανική και ανεπτυγμένη οικονομικά ευρωπαϊκή ήπειρο, τις χώρες του Μαγκρέμπ (Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία και Λιβύη) και τις χώρες του Μασρέκ (Αίγυπτος, Ιορδανία, Συρία, Λίβανος, Παλαιστίνη) και Ισραήλ με κυρίαρχο αραβικό και μουσουλμανικό χαρακτήρα, με τη σημαντική εξαίρεση του εβραϊκού Ισραήλ, και κατά βάση αναπτυσσόμενες οικονομίες (Halliday 2011).

Το γεγονός ότι η Μεσόγειος εξασφάλιζε την πρόσβαση στην Διώρυγα του Σουέζ και το Γιβραλτάρ τόνιζε ακόμα περισσότερο τον κομβικό της ρόλο και αφύπνιζε τα συμφέροντα των κρατών. Παράλληλα τα κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου δεν άφηναν κανένα κράτος ασυγκίνητο και όλοι ήθελαν να αποκτήσουν κάτι απ' μερίδα του λέοντος. Έτσι τα γεωπολιτικά και γεωοικονομικά παιχνίδια που διαδραματίζονται στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και η συνεχείς προσπάθειες για οικοδόμηση Ευρω- μεσογειακών σχέσεων, φανερώνει την αξία που αυτή έχει για την Ευρώπη και όχι μόνο. Ο Μεσογειακός χώρος γίνεται αντιληπτός σαν μια περιφερειακή οδός της Ευρώπης, που ο έλεγχος της είναι προϋπόθεση της ευημερίας και της ασφάλειάς της μέσα σε ένα παγκόσμιο σύστημα ιεραρχημένο και ανταγωνιστικό (Σταγκος 2020, σ. 629).

Οι εξελίξεις των τελευταίων χρόνων στην περιοχή της Μεσογείου, αποτελούν πρόκληση για αναστοχασμό στην κληρονομιά της μνήμης και της κουλτούρας της Μεσογείου και πρόσκληση στους μεσογειακούς λαούς να αποκτήσουν ή να ανακτήσουν την πολλαπλή, επική, τραγική και εκπληκτική κληρονομιά τους (Ντάλης 2020, 17). Η κομβική σημασία της Ανατολικής Μεσογείου διαφαίνεται και από τις προσπάθειες που έγιναν για να δημιουργηθεί μια Ένωση για την Μεσόγειο με την συνεργασία όλων των χωρών που την περικλείουν. Όσο ιδανική όμως κι αν ήταν η φιλοδοξία για την δημιουργία Ευρω-μεσογειακών σχέσεων, δεν έλειψαν οι κρίσεις και οι δυσκολίες που δυσχέραναν τον σκοπό αυτό και την τελική δημιουργία μιας Ένωσης για την Μεσόγειο.

Οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την δημιουργία μιας Ευρω- Μεσογειακής πολιτικής είχαν ως στόχο την ειρήνη και την σταθερότητα στην περιοχή της Μεσογείου καθώς και την ασφάλεια, που ήταν κύριο μέλημα όλων των συμμετεχόντων τότε. Ως χρονικό σημείο έναρξης της πρώτης περιόδου της Ευρωμεσογειακής Σχέσης θα πρέπει να θεωρηθεί το έτος 1957 που συνομολογήθηκε η Συνθήκη της Ρώμης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Στο πρωτόκολλο της εν λόγω συνθήκης προβλεπόταν η υπογραφή συμφωνιών μεταξύ της ΕΟΚ και του Μαρόκου, της Αλγερίας και της Τυνησίας (Σειμένης, και Σιούσουρας, 2003, σ.17). Στα επόμενα χρόνια όλο και περισσότερα κράτη γίνονταν μέλη της ΕΟΚ για να ενισχύσουν την οικονομική τους δύναμη και να εξαλείψουν τους τελωνειακούς δασμούς που εμποδίζαν την ελεύθερη διακίνηση των προϊόντων. Στην πορεία των χρόνων έγιναν κι άλλες προσπάθειες για συνεργασία στην Μεσόγειο μεταξύ των πιο οποίων ήταν και το « Μεσογειακό Forum 1990-1996 - Ανανεωμένη Μεσογειακή Πολιτική», Διαδικασία της Βαρκελώνης 1995-2008, η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας 2004 και η πιο πρόσφατη Η Ένωση για την Μεσόγειο. Τον Μάρτιο του 2008 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στην προσπάθεια να αναθεωρήσει τη Μεσογειακή Πολιτική της ΕΕ και έχοντας αναλύσει τα αποτελέσματα και την προσφορά της Ευρωμεσογειακής συνεργασίας στο διάλογο, την ειρήνη και τη σταθερότητα, ενέκρινε την Αρχή μιας Ένωσης για τη Μεσόγειο, η οποία σήμερα όλα τα κράτη της ΕΕ, όχι μόνο τα μεσογειακά κράτη μέλη (Σακκάς 2020, 142-143).

Όλα αυτά τα σημαντικά εγχειρήματα στην Μεσόγειο, με πρωτοβουλία θεσμικά και οικονομικά της ΕΕ, έφεραν στο επίκεντρο την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και καταδεικνύουν πόσο σημαντική είναι η συνεργασία των χωρών μεταξύ τους για την αποφυγή εντάσεων και συγκρούσεων. Στόχος της ΕΕ ήταν να αδράξει την οικονομική και πολιτική ευκαιρία την οποία θα εκμεταλλευόταν με την εδραίωση της ειρήνης και τις σταθερότητας στην Μεσόγειο, αυξάνοντας παράλληλα το κύρος της ως παγκόσμια δύναμη (Σακκάς, 2020,σ.138-9). Είναι σαφές ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμεί να

καταστήσει την αραβική και τουρκική γη χώρο προβολής της επιρροής, γεωγραφική ζώνη που ια πρέπει να προσδεθεί σε ένα κοινό πεπρωμένο και αξίες ή, επίσης, έναν τόπο αναχαίτησης πιθανών κινδύνων (Laurens, Rey, 2020, σ.87) στη βάση του διαλόγου με τις χώρες της Μεσογείου θα πρέπει να κυριαρχούν οι αξίες που έχει θεσπίσει η ΕΕ όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία, η κοινωνική δικαιοσύνη και το κράτος δικαίου και παράλληλα να υπάρξει σεβασμός στις αξίες που πρεσβεύουν τα μεσογειακά κράτη και στις ιδιομορφίες τους (Ντάλης, 1999, σ.212)

Βέβαια το ιδεατό μιας Ένωσης για την Μεσόγειο δεν υλοποιήθηκε καθώς η Αραβική Άνοιξη, που ξέσπασε, και η μεταναστευτική κρίση, που την ακολούθησε, άλλαξαν τις προτεραιότητες των κρατών και μετέβαλλαν την πολιτική τους ατζέντα με κύριο μέλημα την ανθρωπιστική κρίση.

Τα τελευταία χρόνια στην Ανατολική Μεσόγειο, παρατηρεί εύλογα κανείς ότι έχει δημιουργηθεί ένα ανοιχτό πεδίο για άλλες δυνάμεις να προωθούν την δική τους στρατηγική στην περιοχή, όπως η Τουρκία και η Ρωσία. Η ΕΕ θα πρέπει να ενισχύσει την αμυντική της διάσταση με την ικανότητα φύλαξης των συνόρων της και να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις (Κούρκουλας, 2020, σ.104).

Στα υποκεφάλαια που ακολουθούν θα παρουσιαστούν οι λόγοι εκείνοι που φέρνουν την Ανατολική Μεσόγειο στο προσκήνιο του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Οι εντάσεις που δημιουργούνται, τα γεωπολιτικά και γεωστρατηγικά παιχνίδια, τα άλτα ακανθώδη ζητήματα οριοθετήσεως των θαλασσιών ζωνών, που ταλανίζουν την εξωτερική πολιτική των συμβαλλόμενων μερών και τα ενεργειακά αποθέματα που υπάρχουν, στρέφουν την προσοχή των κρατών με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων τους. Παράλληλα η στοχοπροσήλωση της εργασίας είναι κυρίως στην πολιτική που ακολουθεί η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο και αν τελικά καταφέρει να εδραιωθεί ως βασικός περιφερειακός παράγοντας. Οι εξελίξεις στις οποίες διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο η Τουρκία είχαν ως πρωταρχικό στόχο, να διατηρήσει την ασφάλειά της, την επιρροή της, καθώς και την εδαφική της ακεραιότητα, η οποία βρισκόταν σε κίνδυνο (Hale, 2013, σ. 393).

3.1 Οι επιδιώξεις της Τουρκίας και το Δόγμα Νταβούτογλου

Η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί σημείο υψηλού ενδιαφέροντος για την Τουρκία και είναι από τα βασικά ζητήματα στην πολιτική του Προέδρου Ερντογάν. Η περιφερειακή ισχύ της χώρας διατυπώθηκε από τον Υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας το 2009 και σύμβουλο του Ερντογάν το 2002, Αχμέτ Νταβούτογλου με την ορολογία «Στρατηγικό Βάθος». Το όραμά του περιλαμβάνει πέντε αρχές της εξωτερικής πολιτικής: ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και δημοκρατίας, πολιτική μηδενικών προβλημάτων με τις γειτονικές χώρες και ανάπτυξη των μεταξύ τους σχέσεων και τέλος πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική και ρυθμιστική διπλωματία (Τριανταφύλλου, Φωτίου, 2010, σ. 36). Η Τουρκία προσπαθεί ως αναδυόμενη περιφερειακή δύναμη να επηρεάσει όσους μπορεί και να επιβληθεί στο κοντινό και λιγότερο κοντινό της περιβάλλον, κυρίως εκεί που ιστορικά έχει διαδραματίσει κάποιους ρόλους (Δουδούμης, 2010, σ.17). Αυτό θα φανεί και αργότερα με την περιγραφή της ανάμιξης της Τουρκίας σε εμπόλεμες περιοχές, όπως η Λιβύη και η Συρία αλλά και οι αξιώσεις που επιζητά συνέχεια στο Αιγαίο κατά της Ελλάδας και της Κύπρου επικαλούμενος την Συνθήκη της Λωζάννης. *«Η Τουρκία φιλοδοξεί να γίνει μια ανερχόμενη δύναμη*

με ένα στρατηγικό όραμα για τη μεγιστοποίηση των φιλοδοξιών της για ηγεσία και έλεγχο και, όπου είναι δυνατόν, να αλλάξει το status quo» (Maris, Flouros, Galariotis, 2022 σ.1).

Η Τουρκία δεν πρέπει να αρκестεί σε έναν περιφερειακό ρόλο στα Βαλκάνια ή στη Μέση Ανατολή, διότι δεν είναι περιφερειακή αλλά κεντρική δύναμη. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να φιλοδοξεί να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο σε διάφορες περιοχές, γεγονός που θα μπορούσε να της αποδώσει παγκόσμια στρατηγική σημασία (Grigoriadis, 2010, σ.5)

Ο Αχμέτ Νταβούτογλου ασπάζεται το παράδειγμα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής και υιοθετεί τον ρεαλισμό δίνοντας ένα ιδεολογικό περίβλημα στους γεωπολιτικούς στόχους (Τριανταφύλλου, Φωτίου, 2010, σ.55) και αναμιγνύει την μουσουλμανική θρησκεία με γεωπολιτικούς και γεωστρατηγικούς στόχους και δυνατότητες που έχουν τα μουσουλμανικά κράτη (Οπ.π.σ.57). Επίσης, προτείνει την άσκηση μιας πολυεπίπεδης πολιτικής και τη διατήρηση σε καλό επίπεδο των σχέσεων Τουρκίας και ισχυρών κρατών του πλανήτη, ακόμα κι αν φαινομενικά υπάρχουν διαστάσεις απόψεων (Χατζηβασιλείου, 2010, σ. 390). Τα τελευταία χρόνια αυξάνονται οι προσδοκίες για την αύξηση των τουρκικών συμφερόντων, σε σημείο μάλιστα όπου τίγονται σημαντικά θέματα όπως η αμφισβήτηση

της Συνθήκης της Λωζάνης. Ο Τούρκος πρόεδρος επέκρινε με δριμύτητα όσους την υπέγραψαν, κάνοντας λόγο για ήττα και παράδοση των νησιών του Αιγαίου στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του μετά το πραξικόπημα το 2016, μιλώντας σε περιφερειακούς διοικητές της Τουρκίας: «Τι θα γίνει με την υφαλοκρηπίδα, τι θα γίνει στο αέρα και στο έδαφος, δίνουμε μάχη ακόμη για όλα αυτά. Οι αίτιοι αυτής της κατάστασης είναι αυτοί που κάθισαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων της συνθήκης αυτής. Δεν στάθηκαν στο ύψος των περιστάσεων και έτσι, το πρόβλημα το αντιμετωπίζουμε τώρα εμείς. Εάν πετύχαινε η απόπειρα πραξικοπήματος, μάλλον θα έρχονταν μπροστά μας με μια συμφωνία χειρότερη από αυτή των Σεβρών⁹.

3.2 Ενεργειακή Πολιτική της Τουρκίας

Η Τουρκία είναι η μεγαλύτερη χώρα σε πληθυσμό και γεωγραφική έκταση στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο διακαής πόθος της είναι να κυριαρχήσει στην περιοχή ως σημαντικός περιφερειακός δρών. Από το ξέσπασμα της Αραβική Άνοιξης το 2010, βλέπουμε την ανάμειξη της Τουρκίας στα τεκταινόμενα της γύρω περιοχής και να προσπαθεί να βρει συμμάχους με σκοπό την επίτευξη των στόχων και την επικράτηση ως κυρίαρχος παίχτης στην Μεσόγειο. Η ανακάλυψη ενεργειακών πόρων στην Μεσόγειο δεν άφησαν αδιάφορη την Τουρκία που με κάθε τρόπο προσπαθεί να επωφεληθεί. Η μεγάλη έκταση της χώρας την οδηγεί στην υψηλή κατανάλωση ενέργειας, κάτι που δεν καλύπτεται μόνο με εσωτερικές ενεργειακές πηγές αλλά την ωθεί στην εισαγωγή ενέργειας, κάτι που είναι δαπανηρό για την ίδια την οικονομία της. Η χώρα διαθέτει περιορισμένο αριθμό επιβεβαιωμένων πηγών ενέργειας που βρίσκονται στα νοτιοανατολικά της χώρας, στις περιοχές Batman και Adıyaman. Η παραγωγή ενέργειας από τις πηγές αυτές έφτανε το 2015 να καλύπτει μόλις το 7% της εγχώριας κατανάλωσης (Turkey's Analysis, EIA, 2017).

Η ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας εστιάζει συγκεκριμένα, στις εξής προτεραιότητες: α) την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, β) τη διαφοροποίηση των πηγών εφοδιασμού για το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, γ) τη διαφοροποίηση των σχετικών υποδομών, και τη μείωση της εγχώριας κατανάλωσης μέσω της αύξησης της ενεργειακής αποδοτικότητας (Turkey Energy Policy Review, IEA, 2021).

Με την πάροδο των χρόνων η Τουρκία θέλει ενισχύσει την θέση της και να γίνει κόμβος ενέργειας στην περιοχή, μια κατάσταση που είναι αρκετά συμφέρουσα για την ίδια την δεδομένη στιγμή, ενισχύοντας και την οικονομική της υπόσταση. Μερικά απ' τα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την διεθνή διάσταση της ενεργειακής της στρατηγικής είναι:

- Να συμβάλλει στην περιφερειακή και παγκόσμια ενεργειακή ασφάλεια
- Να μετατραπεί σε κόμβο μεταφοράς ενέργειας
- Να λάβει υπόψη το κοινωνικό και περιβαλλοντικό αντίκτυπο στα πλαίσια μιας βιώσιμης ανάπτυξης
- Η αύξηση του μεριδίου των εγχώριων και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην παραγωγή ηλεκτρισμού,
- Η εξασφάλιση της διαφοροποίησης των οδών και πηγών προμήθειας του πετρελαίου και του φυσικού αερίου
- Να συμπεριλάβει την πυρηνική ενέργεια στο ενεργειακό της μείγμα (Turkey's international Energy Strategy, Ministry of foreign affairs).

Η ποσότητα υδρογονανθράκων που εισάγει η Τουρκία είναι μεγάλη και ως εκ τούτου δαπανηρή. Έτσι χάρη στην κατασκευή του TurkSteam που αναμένεται να λειτουργήσει στα τέλη του 2019, η συνεργασία παραμένει σταθερή με την Ρωσία και το Ιράν, εντούτοις η Άγκυρα σταδιακά μειώνει το ποσοστό εισαγωγών από το 52% σχεδόν στο 40%. Επίσης, υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ φυσικού αερίου που προέρχεται από αγωγούς και υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) που το προμηθεύεται μέσω θαλάσσης. Στο μέλλον προσδοκά ανάπτυξη μεγαλύτερων δυνατοτήτων αποθήκευσης και

⁹ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/diethni/kosmos/amfisviti-ti-synthiki-tis-lozanis-o-ertogon-video/>

δημιουργία σταθμών υγροποίησης για μεγαλύτερες ποσότητες. Τέλος, για την μείωση των εισαγωγών, σημαντική είναι και η αξιοποίηση των εγχώριων πηγών της χώρας. Η ταυτόχρονη εκμετάλλευση δηλαδή των πηγών άνθρακα και των ανανεώσιμων πηγών.(Φίλης 2020, 417-418).

Κεφάλαιο 4ο: «Αραβική Άνοιξη»

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθεί ο ορισμός της Αραβικής Άνοιξης, από που ξεκίνησε και πώς εξελίχθηκε και πήρε την μορφή ένοπλων συγκρούσεων στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής. Ο όρος «Αραβική Άνοιξη» χρησιμοποιήθηκε δημοσιογραφικά από το αμερικανικό περιοδικό Foreign Policy, τον Ιανουάριο του 2011, για να προσδιορίσει τις λαϊκές εξεγέρσεις στη Μέση Ανατολή, οι οποίες είχαν σκοπό την ανατροπή δικτατορικών καθεστώτων και την αντικατάστασή τους με δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις (Ιακώβου, 2013). Οι χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής απέχουν κατά πολύ από τις δυτικές καταβολές και τον κοσμικό τρόπο διακυβέρνησης. Τα απόλυτα και ολοκληρωτικά καθεστάτα κρατούν τους λαούς ομήρους στην δύνη της φτώχειας, στερώντας τους βασικά δικαιώματα και δημοκρατικούς θεσμούς. Η ανέχεια, σε συνδυασμό με την απουσία ενός ισχυρού κράτους δικαίου και πρόνοιας είναι αιτίες που οδήγησαν το λαό να ξεγεραθεί στις χώρες αυτές, ζητώντας το αυτονόητο, δηλαδή καλύτερη και πιο δημοκρατική διακυβέρνηση και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης (Κεφαλά, 2015). Κάποιοι τις παρομοιάζουν με τις εξεγέρσεις κατά των αποικιοκρατών τις δεκαετίες 1950-1960. Οι εξεγέρσεις όμως αυτές δεν έγιναν εναντίον ξένων αποικιοκρατών αλλά εναντίον ενός πολύ χειρότερου εχθρού, δηλαδή εναντίων αυταρχικών, καταπιεστικών και απονομιμοποιημένων καθεστώτων, που ζουν και επιβιώνουν μέσα από την καταστολή, την διαφθορά, την ασυδοσία και την συγγνή εκμετάλλευση των πολιτών τους (Οπ., π., σ. 251).

Τον Δεκέμβριο του 2010 η τунησιακή κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι σταματάει την επιδότηση των τιμών βασικών καταναλωτικών αγαθών, πράγμα που προκάλεσε μαζικές διαδηλώσεις διαμαρτυρίας σε ολόκληρη τη χώρα και συγκρούσεις των διαδηλωτών με την αστυνομία. Λίγες ημέρες αργότερα, η Τυνησία συγκλονίστηκε από την είδηση της αυτοπυρπόλησης του μικροπωλητή Μοχάμεντ Μπουαζίζι, θύμα της παγιωμένης αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας¹⁰. Η αυτοκτονία αποτέλεσε τη θρυαλλίδα για την έναρξη ευρείας έκτασης ταραχών στην Τυνησία, που οδήγησαν στην κατάρρευση του καθεστώτος του προέδρου της χώρας, Ζιν Αμπεντίν Μπεν Άλι τον Ιανουάριο του 2011 (Σακκάς, 2020, σ. 123). Ο στρατός δεν κινήθηκε με βάση τις υποδείξεις του Προέδρου Μπεν Άλι ώστε να κατασταλούν βίαια οι εξεγέρσεις. Από το σημείο αυτό αρχίζει ένα ντόπινο εξεγέρσεων σε όμορες χώρες όπως η Λιβύη, η Αίγυπτος, η Συρία. Με τα δεδομένα που άλλαξαν την καθεστηκυία τάξη στο εσωτερικό των χωρών, επηρέασαν όμως και την διεθνή κοινότητα, θα αναλυθεί παρακάτω το πώς η Τουρκία αντέδρασε στις εξεγέρσεις αυτές και ποια στάση ακολούθησε. Εν κατακλείδι, οι προσπάθειες της Τουρκίας να βελτιώσει τις σχέσεις με τους κάποιους συμμάχους της, θα κριθούν τελικά από την περιφερειακή δυναμική που θα προσπαθήσει να αποκτήσει και την πολιτική που θα εφαρμόσει¹¹.

4.1 Η πολιτική της Τουρκίας στην Συρία

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθεί ο ρόλος που διαδραμάτισε η Τουρκία στις χώρες στις οποίες εμφανίστηκαν οι αραβικές εξεγέρσεις και πώς τα δεδομένα ανατράπηκαν και οι συμμαχίες δοκιμάστηκαν στα πλαίσια των νέων συνθηκών. Κυρίως, το κεφάλαιο αυτό θα επικεντρωθεί στις σχέσεις της Τουρκίας με την Συρία, - σταθερό σύμμαχό της που αργότερα ήρθε αντιμέτωπη- και την Λιβύη, με την οποία υπέγραψε το Σύμφωνο Συνεργασίας.

¹⁰<https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/arabikes-eksegerseis-pente-xronia-meta>

¹¹ . <https://www.mei.edu/publications/turkeys-search-zero-problem-policy>

Να αναφερθεί βεβαία ότι μέχρι το 2010 η εικόνα της Τουρκίας ήταν θετική προς τον αραβικό κόσμο, όχι μόνο λόγω της όμορης θρησκείας αλλά και σαν υπολογίσιμη οικονομική, γεωγραφική δύναμη. Ένα ακόμη προτέρημά της ήταν ότι είχε καλές σχέσεις με τον δυτικό κόσμο ως μέλος του ΝΑΤΟ και ως εν δυνάμει υποψήφια χώρα στην ΕΕ. Ερχόταν σε αντίθεση με τα απολυταρχικά καθεστώτα που κυριαρχούσαν στις Αραβικές χώρες. Η τακτική της Τουρκίας να αναπτύξει ένα πλαίσιο οικονομικών και πολιτισμικών αλληλεπιδράσεων με τις χώρες της άμεσης περιφέρειάς της, έλκει τις ρίζες της από την «πολιτική μηδενικών προβλημάτων», βασικό σκέλος του δόγματος Νταβούτογλου. Η αυξητική τάση της επιρροής της Άγκυρας στις εξελίξεις σε Μέση Ανατολή και Βόρειο Αφρική αποτελεί μια κομβική διαδικασία μετάλλαξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στο σύνολο του Αραβικού κόσμου (Κουσκουβελής, 2012, σ. 145).

Η ένταση που ξεκίνησε στην Συρία, στα πλαίσια των γενικότερων αναταραχών στις αραβικές χώρες, πήρε διαστάσεις εμφυλίου πολέμου. Η μάχη για την ανατροπή του καθεστώτος Αλ Άσαντ είχε πολιτικό και θρησκευτικό χαρακτήρα και δεδομένης της γεωγραφικής της θέσης αλλά και ο στρατηγικός ρόλος που κατέχει όσον αφορά την οικονομία και τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων, έστρεψαν το διεθνές ενδιαφέρον στην περιοχή αυτή. Μέχρι το 2010, οι σχέσεις της Άγκυρας με την Δαμασκό είχαν φτάσει σε επίπεδο συνεργασίας και φιλικών σχέσεων. Οι σχέσεις αυτές άρχισαν να κλονίζονται όταν η Τουρκία έπρεπε να διαλέξει πλευρά στην εμφύλια διαμάχη, κάτι που μπορεί να της στοίχιζε τα μέχρι πρότινος συμφέροντά της.

Στην περίπλοκη αυτή διεθνή σκηνή που διαμορφώθηκε γύρω απ' την Συριακή κρίση διακρίνουμε δύο *suī generis* συνασπισμούς χωρών, οι οποίοι παρά τις σημαντικές τους διαφορές παίρνουν θέση και ενίοτε αναλαμβάνουν δράση υπέρ ή κατά του Συριακού καθεστώτος (Οπ. π., σ. 73). Στην πρώτη κατηγορία είναι η Ρωσία, η Κίνα και το Ιράν ενώ στον αντίποδα οι χώρες της Δύσης με πρωτοστάτη τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής να στρέφονται κατά του καθεστώτος Αλ Άσαντ και μέσω του ΟΗΕ προσπαθούν να κατευνάσουν την ένταση στην Συρία. Η Τουρκία αμφιταλαντεύεται για το ποια στάση θα ενστερνιστεί, δεδομένης όπως προαναφέρθηκε της καλής σχέσης που είχε με το καθεστώς της Δαμασκού και στην αρχή κάνει μια προσπάθεια να ισορροπήσει μεταξύ της δυτικής πλευράς και του Αλ Άσαντ.

Απ' το 2004, οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Συρίας βελτιώθηκαν μετά τα ανοίγματα που έκανε η κυβέρνηση του ΑΚΡ σε οικονομικό και διπλωματικό τομέα. Οι δυο χώρες, λίγο πριν το ξέσπασμα της εξέγερσης, είχαν φτάσει σε σημείο να συνεργάζονται στο πλαίσιο του Ανώτερου Συμβουλίου Συνεργασίας, να διεξάγουν κοινές στρατιωτικές ασκήσεις, να υπογράφουν συμφωνίες κατασκευής δημοσίων έργων, να σχεδιάζουν τη αύξηση των οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών τους (Οπ., π., σ. 84-85). Το διακύβευμα λοιπόν στην παρούσα κατάσταση ήταν μεγάλο για την Άγκυρα και η νέα κατάσταση την έπιασε εξ απήνης. Η τουρκική κυβέρνηση στην αρχή, μέσω της διπλωματικής οδού κράτησε διαλλακτική στάση και υποστήριξε τον πρόεδρο Αλ Άσαντ. Καθώς όμως οι εντάσεις εντεινόταν στην συριακή κρίση και παρακολουθώντας τη διεθνή στάση, ο πρόεδρος Ερντογάν επιθυμούσε μια εξασφάλιση ίσως την εύνοια των Δυτικών συμμάχων της, σε περίπτωση που τεθεί ζήτημα επέμβασης και ελέγχου της Συρίας, και, αφετέρου, των αντικαθεστωτικών, σε περίπτωση που επέλθει τελικά η πτώση του προέδρου Αλ Άσαντ και βρεθούν αυτοί στην εξουσία (Οπ., π., σ. 86)

Η κρίση μεταξύ Τουρκίας Συρίας οξύνθηκε φτάνοντας τα όρια πολεμικής αναμέτρησης, όταν η Συρία προέβη σε κατάρριψη τουρκικού αεροσκάφους στον συριακό εναέριο χώρο στις 12 Ιουνίου 2012. Ένα άλλο παράδειγμα που αποδεικνύει την ψύχρανση των σχέσεων Άγκυρας- Δαμασκού είναι ότι η Τουρκία εξοπλίζει, συμβουλεύει, εκπαιδεύει και γενικότερα υποστηρίζει με κάθε τρόπο τον Ελεύθερο Συριακό Στρατό. Πρόσφατες πληροφορίες κάνουν λόγο και για υποστήριξη της Άγκυρας προς τους σαλαφιστές μουσουλμάνους, που έχουν ταχθεί στο πλευρό των Σύριων αντικαθεστωτικών (Μάζης, Νικολάου- Πατραγιάς, 2013, σ.506).

Ο Αχμέτ Νταβούτογλου έκανε αρκετές προσπάθειές σε διπλωματικό κομμάτι να έρθει σε συμφωνία με την Συριακή κυβέρνηση αλλά η βίαιη πολιτική κατά των αμάχων δεν άφηνε και πολλά περιθώρια για εξομάλυνση των σχέσεων των δυο χωρών. Όπως χαρακτηριστικά τόνισε :*«Η Συρία πρέπει να λάβει πολύ σοβαρά υπόψη της τα μηνύματα της Τουρκίας και της διεθνούς κοινότητας και να σταματήσει να χρησιμοποιεί βία το συντομότερο δυνατό»*¹².

¹²<http://www.kathimerini.com.cy/gr/kosmos/53682/?ctype=ar>.

Η αναζήτηση της Αγκυρας για διέξοδο από τους δύσκολους περιφερειακούς συσχετισμούς και η ευκαιρία που είδε η Μόσχα για απαγκίστρωση της Τουρκίας από την Δύση είχαν ως αποτέλεσμα, από το 2016, την Ρωσο-τουρκική συνεννόηση, η οποία σύντομα εξελίχθηκε σε στρατηγική προσέγγιση (Σαρλής 2020). Ο πρόεδρος Ερντογάν υπό τον φόβο της εξέγερσης των Κούρδων στα σύνορα της Τουρκίας ξεκίνησε το 2016 τις επιθετικές δράσεις στην περιοχή της Συρίας. Η πρώτη στρατιωτική επιχείρηση είχε την ονομασία «Ασπίδα του Ευφράτη» κατά την οποία τουρκικές δυνάμεις κατέλαβαν μια περιοχή βορειοανατολικά του Χαλεπιού και δυτικά του Ευφράτη, από την Τζαράμπλους έως το Αλ-Μπαμπ¹³. Η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε από τον Αύγουστο του 2016 έως τον Μάρτιο του 2017. Η δεύτερη εισβολή με τίτλο ‘Κλάδος Ελαίας’ έλαβε χώρα τον Φεβρουάριο του 2018, όπου ο τουρκικός στρατός κατέλαβε το Αφρίν. Τέλος μια τρίτη εισβολή έγινε στις αρχές του 2019 πλησίον του ποταμού Ευφράτη. Όλες αυτές οι πολεμικές συρράξεις της Τουρκίας δείχνουν πόσο μεγάλο μέγεθος απειλής αισθάνεται απ’ την κουρδική μειονότητα και ότι δεν έχει σκοπό τον τερματισμό των ένοπλων συγκρούσεων στην Συρία. Αποτέλεσμα φυσικά όλων αυτών των επιθέσεων είναι χιλιάδες νεκροί, τραυματίες και άμαχοι πρόσφυγες που καταφεύγουν σε γειτονικές χώρες να σωθούν. Εντείνεται λοιπόν, το προσφυγικό - μεταναστευτικό πρόβλημα.

4.2 Η πολιτική της Τουρκίας στην Λιβύη και το Τουρκο-λιβυκό μνημόνιο

Συνεργασίας

Η Λιβύη ήταν κι αυτή μια απ’ τις χώρες που επηρεάστηκε κι αυτή απ’ τις αραβικές εξεγέρσεις. Η οικονομική κρίση που μάστιζε τον λαό και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας όξυναν την δυσαρέσκεια κατά της κυβέρνησης του Μουαμάρ Καντάφι. Η εξέγερση που ξεκίνησε στην Τυνησία διαδόθηκε με γοργούς ρυθμούς με την χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και οι αντιδράσεις δεν άργησαν να εκδηλωθούν. Το κύμα αντίδρασης τάχιστα θέριασε και απείλησε να συμπαρασύρει στο διάβα του όλα τα αυταρχικά καθεστώτα και τις παραδοσιακές δομές (Σακκάς, 2020, σ. 124). Ο εμφύλιος που ξέσπασε είχε ως απότοκο τις συγκρούσεις και τον θάνατο αμάχων. Στο πλαίσιο αυτό έγινε παρέμβαση του ΝΑΤΟ με την επιβολή ζώνης απαγόρευσης πτήσεων στην Λιβύη, κάτι το οποίο δεν έβρισκε σύμφωνη την Τουρκία. Στη συνέχεια όμως άλλαξε στάση και αναγνώρισε το Εθνικό Μεταβατικό Συμβούλιο της Λιβύης ως τη νόμιμη κυβέρνηση και προχώρησε στην υποστήριξη της.

Η τουρκική κυβέρνηση είχε πολλά οικονομικά οφέλη στην περιοχή και πριν την εξέγερση είχε υπογράψει συμβόλαια συνεργασίας με τον Μ. Καντάφι, για αυτό και βρισκόταν σε δίλημμα τι πολιτική να ακολουθήσει για να μην χάσει τα προνόμια στην Λιβύη. Παρ’ όλα αυτά η τουρκική κυβέρνηση κάλεσε σε παραίτηση τον Μ. Καντάφι, διακυβεύοντας κατ’ αυτό τον τρόπο τα οικονομικά συμφέροντά της στην περιοχή. Ο θάνατος του Μ. Καντάφι ωστόσο δεν οικοδόμησε ένα σταθερό αστικό περίγραμμα, ούτε πολύ περισσότερο μια ανθηρή οικονομία. Αντιθέτως, *«λειτουργήσε ως πρόσχημα για να ανοίξει ένας κύκλος αίματος, που λαμβάνει τη χιμαιρική ιδεολογικοποίηση της εκ των βάθρων μετάλλαξης της Λιβύης σε μια σύγχρονη Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της Στάσης»*. (Κουσκουβέλης, 2012, σ. 130).

Ο εμφύλιος στην Λιβύη διάσπασε την χώρα σε αντικρουόμενες πολιτικές δυνάμεις. Με την συνδρομή του ΟΗΕ και των ΗΠΑ, συνεδρίασαν η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας υπό τον Φαγιέζ Αλ Σαράζ και ο Λιβυκός Εθνικός Στρατός με επικεφαλής τον στρατάρχη Χαλίφα Χαφτάρ με σκοπό την επικράτηση ειρηνικών συνθηκών στην Λιβύη. Ο ΟΗΕ αναγνωρίζει την κυβέρνηση της Τρίπολης με Πρωθυπουργό τον Φ. Σαράζ, μέχρι την διεξαγωγή εκλογών. Το 2015 υπογράφεται και η Συμφωνία του Skhirat, η οποία ρυθμίζει τις λειτουργίες του Κράτους της Λιβύης και τις αρμοδιότητες της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας και του Κοινοβουλίου (Τελαλιάν, 2020, σ. 84). Ο πρόεδρος Ερντογάν στήριξε την Κυβέρνηση Σαράζ και επιθυμούσε να συνάψει οικονομικές και εμπορικές συμφωνίες που θα αυξήσουν τον ρόλο του ως σημαντικός παράγοντας στη Μεσόγειο. Το σημαντικότερο απ’ αυτά είναι το «Τουρκο-λιβυκό μνημόνιο Συνεργασίας»

¹³ <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/24/turkey-launches-major-oper>

Η υπογραφή του Τουρκολυβικού Συμφώνου Συνεργασίας διαδραματίζεται σε μια περίοδο τεταμένων συνθηκών στην Ανατολική Μεσόγειο και μιας αποσταθεροποιητικής κατάστασης με την ανατροπή των καθεστώτων και τον Συριακό εμφύλιο σε εξέλιξη. Στο μεταξύ, η Άγκυρα ενέτεινε τις συνεχείς παραβιάσεις στο Αιγαίο με παράνομες NAFTEX και παραβιάσεις του FIR. Αποκορύφωμα λοιπόν στην παρούσα κατάσταση ήταν η προσέγγιση της Λιβύης. Η βιασύνη της Άγκυρας οφείλεται σε τρεις λόγους: α) στον εύθραυστο χαρακτήρα της κυβέρνησης Αλ Σαράζ και τη συνακόλουθη ρευστότητα που χαρακτηρίζει το σύνολο της Λιβύης, β) στη μεγάλη εξάρτηση του εν λόγω καθεστώτος με την Τουρκία, την οποία η τελευταία έσπευσε να εκμεταλλευτεί/εξαργυρώσει προτού την προλάβουν αρνητικές εξελίξεις με ενδεχόμενη ανατροπή του «εκλεκτού» της, και, γ), προκειμένου να αποφύγει περαιτέρω πιέσεις που πιθανόν να εντεινόνταν ώστε να ακυρώσει τη συμφωνία, επικαλείται πλέον την επικύρωση από την τουρκική εθνοσυνέλευση για να αποκτήσει νομική υπόσταση και κοινοβουλευτική νομιμοποίηση.

Έτσι, η Άγκυρα δείχνει ότι αντιπαρέρχεται την πίεση του διεθνούς παράγοντα και κυρίως ισχυροποιεί τη διαπραγματευτική της θέση (Φίλης 2020,288).

Το Τουρκο-λυβικό μνημόνιο υπογράφηκε στις 27 Νοεμβρίου 2019 μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και του Προέδρου του Προεδρικού Συμβουλίου της Λιβύης που παράλληλα είχε και την θέση του Πρωθυπουργού της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, Σαράζ και προκάλεσε ιδιαίτερες ανησυχίες, με ορατό πλέον τον κίνδυνο διασάλευσης της σταθερότητας και της ασφάλειας της ευρύτερης περιοχής (Τελαλιάν 2020, 77). Στις 13 Νοεμβρίου 2019, η Τουρκία στέλνει υπόμνημα στα Ηνωμένα Έθνη για την υφαλοκρηπίδα που διεκδικεί στην Ανατολική Μεσόγειο. Αρχικά τονίζει τον ρόλο της ως η μεγαλύτερη ακτογραμμή στην περιοχή και αυτό συνεπάγεται κυριαρχικά δικαιώματα. Περαιτέρω, σημειώνεται ότι η οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ πέραν του 32ο 16'18" " μεσημβρινού πρέπει να γίνει με συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερόμενων κρατών της περιοχής, σύμφωνα με την αρχή της ευθυδικίας με σκοπό την επίτευξη μιας δίκαιης οριοθέτησης. Επίσης, δηλώνεται ότι μεταξύ του 32ο 16'18" και 28ου μεσημβρινού, τα εξωτερικά όρια της τουρκικής υφαλοκρηπίδας ακολουθούν τη μέση γραμμή μεταξύ των τουρκικών και αιγυπτιακών ακτογραμμών, μέχρι ενός σημείου που θα καθορισθεί δυτικά του 28ου μεσημβρινού, σύμφωνα με την έκβαση μελλοντικών συμφωνιών οριοθέτησης στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο, μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων κρατών, και σύμφωνα με τις αρχές της ευθυδικίας, λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές και σχετικές περιστάσεις βάσει του διεθνούς δικαίου.(Τελαλιάν 2020,82-83).

Όπως ήταν αναμενόμενο, η υπογραφή και δημοσίευση του Τουρκο-λυβικού μνημονίου ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων. Όχι μόνο η Ελλάδα και η Κύπρος αλλά και κράτη της Βορείου Αφρικής αντέδρασαν ως προς το παράνομο περιεχόμενο της συμφωνίας. Παράλληλα και η Ευρωπαϊκή Ένωση εξέγειρε ενστάσεις και μέσω των διπλωματικών αρχών έκανε σαφές ότι η συμφωνία αυτή αντιτίθεται στο διεθνές δίκαιο και δεν αναγνωρίζεται

Η Τουρκία δείχνει με αυτόν τον τρόπο ότι δεν αναγνωρίζει την νόμιμη ΑΟΖ της Κρήτης, της Καρπάθου, της Ρόδου, της Κάσου και του Καστελόριζου και σκοπός είναι να εγκαθιδρύσει στη ίδια περιοχή με την παρουσία του πολεμικού ναυτικού της, ίσως δε στο μέλλον σκαφών που θα διεξάγουν σεισμικές έρευνες ή σε μια πιο ακραία εκδοχή ακόμη και πλωτών γεωτρήσεων(Φίλης 2020, 288-289). Ο παράνομος χαρακτήρας του μνημονίου επισημάνθηκε στο Συμβούλιο Ασφαλείας καθώς και το γεγονός ότι οι χώρες αυτές δεν έχουν κοινά σύνορα και δεν υπολογίζουν τις χώρες που έχουν δικαιώματα στη ευρύτερη περιοχή. Επιπροσθέτως όπως τονίζει ο κ. Προκόπης Παυλόπουλος: «*Το τουρκολυβικό μνημόνιο της 27.11.2019 στερείται στοιχειώδους νομικού κύρους, τόσο λόγω του τρόπου σύναψής του κατ' ευθεία παράβαση των διατάξεων της Σύμβασης της Βιέννης, όσο και λόγω της κατάφωρης παραβίασης ουσιωδών διατάξεων της «Σύμβασης του Montego Bay» του 1982, ως προς την οριοθέτηση ΑΟΖ*».¹⁴

Κώλυμα επίσης δημιουργείται απ' το γεγονός ότι το Τουρκο-λυβικό μνημόνιο πάσχει σοβαρά από πλευρά εσωτερικής νομιμοποίησης εφόσον δεν είναι συμβατό με τις διατάξεις της Συμφωνίας του Skhirat 2015, για την σύναψη διεθνών συμφωνιών, όπου απαραίτητη είναι η σύμπραξη του λυβικού Κοινοβουλίου (Τελαλιάν 2020,87). Η Τουρκία δείχνει για ακόμη μια φορά την διάθεση να προκαλέσει στην Ανατολική Μεσόγειο και με το τουρκολυβικό μνημόνιο αποδεικνύεται η περιθωριοποίηση που

¹⁴ Δηλώσεις Π. Παυλόπουλου [s://m.naftemporiki.gr/story/1617234/pr-paulopoulos-to-tourkolibuko-mnimonio-einai-nomikos-anupostato](https://m.naftemporiki.gr/story/1617234/pr-paulopoulos-to-tourkolibuko-mnimonio-einai-nomikos-anupostato)

της επιβάλλουν τα γειτονικά κράτη λόγω της εθνικιστικής πολιτικής που ακολουθεί και ο μη σεβασμός του Διεθνούς Δικαίου. Σε κάθε περίπτωση το τουρκολιβικό μνημόνιο δεν μπορεί να αντιταχθεί έναντι της Ελλάδας και των άλλων ενδιαφερομένων κρατών της περιοχής σύμφωνα με το άρθρο 34 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, και δεν μπορεί επομένως να θίξει τα κυριαρχικά δικαιώματα των εν λόγω κρατών.(Τελαλιάν 2020, 107).

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι και στις δυο περιπτώσεις που αναλύθηκαν παραπάνω η Τουρκία ακολουθεί μια πολιτική ανάμειξης στα εσωτερικά τόσο της Λιβύης όσο και της Συρίας και προχωρά σε συμφωνίες που πλήττουν τα κυριαρχικά δικαιώματα των άλλων χωρών. Πέρα από τις δύο αυτές χώρες, η μεταστροφή στην πολιτική της Τουρκίας, μεταβάλλει και τις σχέσεις της με την Αίγυπτο και το Ισραήλ .

4.3 Οι σχέσεις Τουρκίας – Αιγύπτου

Η σημαντική γεωγραφική θέση της Αιγύπτου, η ιστορικότητά της, ως ο παλαιότερος πολιτισμός στην περιοχή και το μεγάλο πλεονέκτημα του ελέγχου της διώρυγας του Σουέζ, του μεγαλύτερου θαλάσσιου κόμβου του πλανήτη, την καθιστούν υπολογίσιμη δύναμη στην περιοχή της Μεσογείου. Με τα δεδομένα αυτά μια χώρα σαν την Τουρκία, που συνεχώς επιδιώκει την αύξηση των συμφερόντων της, δε θα μπορούσε να μείνει αμέτοχη σε μελλοντικές συμφωνίες με μια όμορη θρησκευτική χώρα όπως η Αίγυπτος.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μια κλιμακούμενη ένταση στις σχέσεις Τουρκίας και Αιγύπτου, κυρίως μετά το ξέσπασμα των Αραβικών εξεγέρσεων, που ανέτρεψαν τα καθεστώτα των χωρών της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Η Αραβική Άνοιξη έδωσε την ευκαιρία στην Τουρκία να επιχειρήσει να αναδιατάξει τον χάρτη της περιοχής (Φίλης ,2020, σ. 238). Ο Πρόεδρος Ερντογάν, όπως είδαμε αναμείχτηκε πολιτικά στις χώρες αυτές και μετέβαλε και την υπάρχουσα πολιτική του με σκοπό να ωφεληθεί από την ταραχώδη κατάσταση που επικρατούσε. Γνώμονας για την χάραξη εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας είναι το «Δόγμα του Στρατηγικού Βάθους» και η «Πολιτική μηδενικών προβλημάτων» με τις γειτονικές χώρες, με σκοπό την ενίσχυση του περιφερειακού της ρόλου.

Στην περίπτωση της Αιγύπτου παρατηρείται μια ψύχρανση στις μεταξύ τους σχέσεις τα τελευταία χρόνια. Η κυβέρνηση του Καίρου ήταν προβληματισμένη με την πολιτική που ασκεί ο Πρόεδρος Ερντογάν στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και οι συμφωνίες που προσπαθεί να συνάψει με την Λιβύη. Παράλληλα, η στρατιωτική επέμβαση στην Συρία, η ανάμειξη στο Παλαιστινιακό Ζήτημα και οι σχέσεις της Τουρκίας με την Μουσουλμανική Αδελφότητα¹⁵ έχουν τεθεί ως σοβαρά θέματα που δυσχεραίνουν τις σχέσεις της Αιγύπτου με την Τουρκία¹⁶. Η παραβίαση των κυριαρχικών δικαιωμάτων των άλλων κρατών και της εδαφική ακεραιότητας τους είναι απ' τα σημαντικά ζητήματα που έθεσε το Υπουργείο Άμυνας της Αιγύπτου¹⁷.

Μετά το ξέσπασμα των αραβικών εξεγέρσεων, το κόμμα Ελευθερία και Δικαιοσύνη του Μοχάμεντ Μόρσι, ηγετικού στελέχους της Μουσουλμανικής Αδελφότητας κερδίζει τις εκλογές της 24ης Ιουνίου 2012¹⁸ και παραμένει στην εξουσία για ένα χρόνο περίπου μέχρι να ανατραπεί και στην εξουσία να ανέλθει ο Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι.

Η φιλικά προσκείμενη προς την Μουσουλμανική Αδελφότητα Τουρκία δυσαρεστήθηκε με την μεταβολή του πολιτικού σκηνικού στην Αίγυπτο και θεώρησε αβάσιμο τον χαρακτηρισμό « τρομοκρατική οργάνωση» , που της δόθηκε, με τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών Μεβλούτ Τσαβούσογλου, να δηλώνει ότι η Άγκυρα θεωρεί πολιτικό κίνημα τη Μουσουλμανική Αδελφότητα¹⁹.

¹⁵ Η Μουσουλμανική Αδελφότητα είναι ένα σουνιτικό ισλαμιστικό θρησκευτικό, πολιτικό και κοινωνικό κίνημα

¹⁶ <https://tvxs.gr/news/kosmos/o-psyxros-polemos-tis-mesis-anatolis>

¹⁷ <https://www.kathimerini.gr/politics/561918838/ellinotoyrkika-katadiki-ton-energeion-tis-agkyras-apo-tin-trimeri-sto-kairo>

¹⁸ https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-aiyptos-oi-idiaiterotes-tes-kai-o-rolos-tes-moesoelmanikes-adelfotetas_gr_5c29f8b7e4b0407e908463e7

¹⁹ <https://www.kathimerini.gr/world/561338137/antitheti-i-agkyra-ston-charaktirismo-ton-adelfon-moysoylmanon-os-tromokraton-apo-tin-aiyptou/>

Από το 2021 η Τουρκία βρίσκεται σε μια διαρκή προσπάθεια να εξομαλύνει τις σχέσεις με τις γειτονικές χώρες. Η επαναπροσέγγιση σύμφωνα με τους διπλωμάτες εντάσσεται σε μία ευρύτερη διαδικασία συμφιλίωσης που επικρατεί σε όλη την περιοχή, της Μέσης Ανατολής και της Μεσογείου²⁰.

Μετά τον καταστροφικό σεισμό στην Τουρκία στις αρχές του 2023, οι δυο χώρες ήρθαν σε επικοινωνία σχεδόν 10 χρόνια από την ανατροπή της Μουσουλμανική Αδελφότητας σε μια προσπάθεια να επαναφέρουν το θετικό κλίμα στις μεταξύ τους σχέσεις. Χαρακτηριστικά ο Αιγύπτιος Υπουργός Εξωτερικών, Σαμέχ Σούκρι χαρακτήρισε τις σημερινές συνομιλίες με τον Μεβλούτ Τσαβούσογλου «ειλικρινείς, ενδεδειγμένες και διαυγείς», ενώ αναφέρθηκε και ο ίδιος στην πιθανότητα να επαναφέρουν οι δύο χώρες τους πρεσβευτές τους²¹. Από την άλλη η προσέγγιση αυτή δεν εγγυάται την πλήρη αποκατάσταση των σχέσεων των δυο χωρών όσο οι διπλωματικές προκλήσεις αλλά και οι προκλήσεις επί του πολιτικών ζητημάτων παραμένουν²².

Στο προσκήνιο ωστόσο παραμένουν οι δράσεις της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και τα ενεργειακά συμφέροντα που επιδιώκουν αμφότεροι καθώς και η επιφυλακτικότητα που διατηρεί το Κάιρο απέναντι στην τουρκική εξωτερική πολιτική σε Λιβύη και Συρία. Συμπερασματικά, το αποτέλεσμα των εκλογών στην Τουρκία ίσως αλλάξει το πολιτικό τοπίο και τον τρόπο άσκησης εξωτερικής πολιτικής.

4.4 Τουρκία- Ισραήλ

Στην ενότητα αυτή θα αναλυθούν οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ στο πλαίσιο των εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα στην Ανατολική Μεσόγειο και επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Η τουρκική κυβέρνηση υπό τον φόβο των συμφωνιών που υπογράφονται μεταξύ Κύπρου και Ισραήλ, των ζητημάτων που προκύπτουν με την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη στη Μεσόγειο, έχει αποφασίσει ότι η αποκλιμάκωση με το Ισραήλ και άλλες περιφερειακές δυνάμεις, όπως η Αίγυπτος που είδαμε, εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντά της καθώς αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα στο εσωτερικό και επικεντρώνεται σε βασικά ζητήματα εθνικής ασφάλειας (Cook, 2022). Ο Ερντογάν υποστήριξε γρήγορα τη Χαμάς²³ μετά τις παλαιστινιακές εκλογές του 2006, προάγγελος της σκλήρυνσης της τουρκικής στάσης απέναντι στο Ισραήλ. Λίγα χρόνια αργότερα, Χαρακτηριστικό γεγονός αποτελεί η αποχώρηση του Τούρκου Προέδρου Ερντογάν από το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ του Νταβός, ύστερα από έντονη αντιπαράθεση με τον Ισραηλινό πρόεδρο Σιμόν Πέρες το 2009²⁴.

Με μια μικρή αναδρομή, στο έτος 2010 οι σχέσεις Τουρκίας – Ισραήλ ήρθαν σε ρήξη μετά το επεισόδιο με το πλοίο Μαβί Μαρμαρά στις ακτές της Λαφίδας της Γάζας, το οποίο μετέφερε ανθρωπιστική βοήθεια και δέχτηκε επίθεση με αποτέλεσμα τον θάνατο δέκα Τούρκων ναυτικών. Το γεγονός αυτό ακολούθησε η απέλαση του Ισραηλινού πρέσβη από την Άγκυρα. Στα επόμενα χρόνια οι σχέσεις των δυο χωρών δεν σημείωσαν σημαντικά προοδευτικά βήματα συνεργασίας και έδωσαν έτσι την δυνατότητα στο Ισραήλ να συνάψει συμφωνίες με άλλες χώρες στην ευρύτερη περιοχή κάτι που προφανώς προβλημάτιζε την Τουρκία και την επιβολή ισχύος που θέλει να εδραιώσει. Το 2022 ήρθαν ξανά σε επικοινωνία οι δυο χώρες με διάθεση να αποκαταστήσουν τις διπλωματικές τους σχέσεις. Σε συνάντηση των δύο Υπουργών Εξωτερικών Λάιπιντ και Τσαβούσογλου αποφασίστηκε η επιστροφή

²⁰ <https://www.in.gr/2023/03/23/politics/politiki-grammateia/tourkia-aigyptos-kai-oi-prospatheies-eksomalynsis-o-rolos-kyprou-kai-elladas>

²¹ <https://www.kathimerini.gr/world/562329592/toyrkia-aigyptos-protos-synomilies-ton-ypex-meta-apo-mia-dekaetia/>

²² <https://www.in.gr/2023/03/23/politics/politiki-grammateia/tourkia-aigyptos-kai-oi-prospatheies-eksomalynsis-o-rolos-kyprou-kai-elladas>

²³ είναι μία παλαιστινιακή οντική παραστρατιωτική οργάνωση και πολιτικό κόμμα

²⁴ <https://www.dw.com/el/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BC%CF%8C-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%8C%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B2%CF%8C%CF%82/a-3989955>

των προξένων και πρεσβευτών κι έτσι να ξεκινήσει μια νέα σελίδα πολιτικών και οικονομικών συνεργασιών στην περιοχή. Ωστόσο στο θέμα του Παλαιστινιακού ο Τούρκος Υπουργός τόνισε: « Πάντα λέγαμε ότι θα συνεχίσουμε να υπερασπιζόμαστε τα δικαιώματα της Παλαιστίνης, της Ιερουσαλήμ και της Γάζας. Είναι σημαντικό τα μηνύματά μας να μεταφέρονται σε επίπεδο πρεσβευτών στο Τελ Αβίβ ²⁵».

Είναι αξιοσημείωτο εξάλλου, ότι ο Πρόεδρος Ερντογάν, είναι ένθερμος υποστηρικτής των Παλαιστινίων, έχει στο παρελθόν επικρίνει την πολιτική του Ισραήλ απέναντί τους²⁶. Με την αποκατάσταση των διπλωματικών αρχών σε Τουρκία και Ισραήλ μετά από χρόνια θα φανεί κατά πόσο οι σχέσεις των δυο χωρών θα βελτιωθούν πραγματικά σε επίπεδο συνεργασίας²⁷ ή θα δοκιμαστούν ξανά από μια νέα κρίση.

4.5 Τουρκία- Κύπρος

Είναι γεγονός πλέον οι τεταμένες σχέσεις την Τουρκίας με την Κυπριακή Δημοκρατία μετά την τουρκική εισβολή που οδήγησε σε μια de facto διχοτόμηση της Μεγαλονήσου, που ουσιαστικά επιτρέπει στην Άγκυρα να συμπεριφέρεται σαν συνιδιοκτήτης. Μετά την ανακάλυψη κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην περιοχή, η Άγκυρα θορυβήθηκε σε μια επερχόμενη δυναμική παρουσία της Κύπρου στον ενεργειακό τομέα. Η πιθανή ισχυροποίηση της Λευκωσίας, ως απόρροια της ενεργειακής της αναβάθμισης, αντιμετωπίζεται ως απειλή για την τουρκική ασφάλεια (Καραγιάννης, 2020,314-315).

Τα μέτωπα που έχει ανοίξει η Τουρκία στην Μεσόγειο είναι αρκετά και δημιουργούν προστριβές στην άσκηση πολιτικής. Η Τουρκία δεν έχει υπογράψει τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, (UNCLOS) του 1982 και συχνά έρχεται αντιμέτωπη με τις διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου. Τα ζητήματα της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης τόσο με την Ελλάδα αλλά και με την Κύπρο δημιουργούν αντιπαραθέσεις στο πεδίο των θαλάσσιων συμφερόντων. Παρ όλα αυτά η Κύπρος ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και υποστηριζόμενη απ' τις χώρες της Μεσογείου μέσω των τριμερών συμφωνιών που υπογράφει, απομονώνει την Τουρκία.

Σε περιφερειακό επίπεδο, η Άγκυρα δείχνει απτόητη στην παραβίαση της κυπριακής ΑΟΖ μεν, θέλοντας να διαφοροποιήσει τα σε βάρος της δεδομένα στο ενεργειακό πεδίο, εντούτοις, προσμετρά στους σχεδιασμούς της τα περιφερειακά σχήματα και την υποστήριξη που προσφέρουν οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (Φίλης, 2020, 226). Όλα αυτά προστίθενται στην πολιτική και εθνική διαμάχη και τα ενεργειακά συμφέροντα δυσχεραίνουν ακόμα πιο πολύ την κατάσταση. Μάλλον, η προοπτική της παραγωγής φυσικού αερίου στα κυπριακά ύδατα έχει εντείνει τη σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών. Και πάλι, η τουρκική κυβέρνηση κατάφερε να συνδυάσει τα ευρύτερα πολιτικά ζητήματα των συνόρων με την ενεργειακή διακυβέρνηση (Jorn Richert 2016).

Εν κατακλείδι, τα κεφάλαια είναι ακόμα ανοιχτά στην Ανατολική Μεσόγειο και οι αντιπαραθέσεις εντείνονται με την σύγκρουση συμφερόντων υπό το πρίσμα των νέων ενεργειακών δεδομένων και τις ανάμειξης όλων των χωρών που στοχεύουν να γίνουν ενεργειακά αυτοδύναμες και να αυξήσουν τα κέρδη τους. Πάντως όσον αφορά την κυπριακή πλευρά αξιοσημείωτα είναι όσα χαρακτηριστικά δήλωσε ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, Νίκος Αναστασιάδης : «Ουδείς εμποδίζει την Τουρκία να έχει λόγο και ρόλο στα ενεργειακά θέματα της Μεσογείου, αν και εφόσον βεβαίως

²⁵ <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/17/turkey-israel-to-restore-full-diplomatic-relations>

²⁶ <https://left.gr/news/toyrkia-meta-tin-exomalynsi-ton-sheseon-me-israil-i-agkyra-ypodehetai-ton-palaistinio-proedro>.

²⁷ <https://www.kathimerini.gr/world/562223572/israil-toyrkia-vimata-proseggisis-me-diapisteytiria-presvi-kai-prosklisi-se-erntogan/>

συνολογήσει με την Κυπριακή Δημοκρατία τις διαχωριστικές γραμμές της ΑΟΖ εκάστης των δύο χωρών»(CNN Greece)²⁸.

Κεφάλαιο 5^ο: Μεταναστευτική και Προσφυγική κρίση

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ως μετανάστευση ορίζεται « η μετακίνηση ανθρώπων από το ένα μέρος στο άλλο, για να εγκατασταθούν σε μια νέα τοποθεσία. Η μετανάστευση μπορεί να είναι εκούσια ή ακούσια και μπορεί να συμβεί για διάφορους διαφορετικούς λόγους, συμπεριλαμβανομένων οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών ζητημάτων» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) . Η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των Προσφύγων, όπως αυτή τροποποιήθηκε από το πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης 1967, ορίζει ότι πρόσφυγας είναι το άτομο που εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών φρονημάτων τίθεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν μπορεί, ή λόγω φόβου, δεν επιθυμεί την παραμονή στην χώρα νιώθοντας ανασφάλεια για την ζωή του (Φλωρίδης 2020, σ. 435) .

²⁸ <https://www.cnn.gr/kosmos/story/307969/anastasiadis-energeiaka-h-toyrkia-prepei-na-synomologisei-aoz-me-tin-kypro-gia-na-exei-logo>

Η Ευρώπη έχει αποτελέσει ιστορικά και συνεχίζει να αποτελεί χώρα υποδοχής προσφυγών και μεταναστών. Η γειτνίαση με περιοχές της ευρύτερης μεσογειακής λεκάνης όπως η Μέση Ανατολή, οι χώρες της Αφρικής και τις Ασίας, δηλαδή περιοχές του πλανήτη που ταλανίζονται από συγκρούσεις, κλιματική αλλαγή, οικονομική ένδεια και μια σειρά από άλλους παράγοντες, που κάνουν τους ανθρώπους να μεταναστεύουν, εξηγεί τον μεγάλο αριθμό εισροών οικονομικών μεταναστών και προσφύγων προς την Ευρώπη.

Παράλληλα, στις περιοχές που προαναφέρθηκαν είναι έντονες οι περιφερειακές διενέξεις, οι συγκρούσεις, οι οικονομικές ανισότητες μεταξύ των κρατών, η δημογραφική μεγέθυνση ορισμένων περιοχών με την συρρίκνωση άλλων, η μεγάλη ευκολία επικοινωνίας και μετακίνησης αποτέλεσμα της σύγχρονης τεχνολογίας, αποτελούν βασικούς παράγοντες έξαρσης του φαινομένου σε παγκόσμια κλίμακα (Κουμουτσάκος, 2020, σ. 433). Ειδικότερα τα τελευταία χρόνια με τις Αραβικές επαναστάσεις μεγάλα κύματα μεταναστών εμφανίζονται στα ευρωπαϊκά σύνορα. Απότοκο της ανθρώπινης κινητικότητας με προορισμό την Ευρώπη ήταν τα μεταναστευτικά ρεύματα κυρίως από το 2015, όπου υπολογίζεται, πως περίπου 1.3 εκατομμύρια μετανάστες έφτασαν και κατέθεσαν αίτημα ασύλου σε ένα από τα κράτη μέλη της Ένωσης, στην Νορβηγία και στην Ελβετία (Pew Research Center, 2016), με τον μεγαλύτερο αριθμό αφίξεων να καταγράφεται από την Τουρκία και από εκεί νησιά του Αιγαίου. Το μεταναστευτικό λουπόν να τείνει να βρίσκεται στην επικαιρότητα και να επιζητά μόνιμη λύση. Όσον αφορά στους τομείς της μετανάστευσης, του προσφυγικού και της κινητικότητας το σημαντικότερο σημείο προβληματισμού αφορά εκ νέου στην επικρατούσα αντίληψη από την πλευρά της ΕΕ ως ζητήματος κατεξοχήν ασφάλειας, με αποτέλεσμα να δοθεί περισσότερη έμφαση στις πτυχές της ενίσχυσης της επιτήρησης των συνόρων, της πάταξης των δικτύων παράνομης μετανάστευσης και των επαναπροωθήσεων (Rozsa, 2017). Η «συνεργασία» ΕΕ-Τουρκίας, που παρουσιάζεται παρακάτω δημιουργήθηκε με βάση τις ανάγκες αυτές.

5.1 Κοινή Δήλωση ΕΕ – Τουρκίας

Οι μεγάλες προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές προς τα σύνορα τη Ευρώπης κινητοποίησαν τους θεσμούς για την λήψη μέτρων με σκοπό τον περιορισμό του μεγάλου κύματος μεταναστών και να υπάρξει μια αποτελεσματική φύλαξη των ευρωπαϊκών συνόρων. Σύμμαχος στην προσπάθεια αυτή αποδείχτηκε η Τουρκία κι έτσι στις 18 Μαρτίου 2016, υπογράφεται μεταξύ των δύο εταίρων η Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας. Στην πορεία κατέστη αμφιλεγόμενο κατά πόσο καθίσταται νομικά αποδεκτή αλλά και αποτελεσματική ως προς την εφαρμογή της. Η Τουρκία αποτέλεσε σύμμαχος της ΕΕ στην προκειμένη περίπτωση διότι είναι χώρα που συνορεύει ανατολικά με την Ευρώπη και μέσω αυτής οι μεταναστευτικές ροές έρχονται στην Ελλάδα από τα χερσαία σύνορα του Έβρου και από τις τουρκικές γραμμές προς τα ελληνικά νησιά του Αιγαίου(Τσάκωνας, Ξενάκης, Καρατράντος 2014 σ. 31). Είναι χαρακτηριστικό ότι το βάρος των αφίξεων επωμίστηκαν ως επί το πλείστον τα ευρωπαϊκά κράτη της Μεσογείου, Ισπανία, Ιταλία και κυρίως η Ελλάδα, στην οποία μόνο το 2015 υπολογίζεται ότι σημειώθηκαν περίπου 860.000 αφίξεις από την Τουρκία κυρίως προς τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου²⁹.

5.2 Το περιεχόμενο της Δήλωσης

Η ουσία της Δήλωση βασίζεται σε τρεις πυλώνες, την αποτροπή, την επιστροφή και την επανεγκατάσταση. Αρχικά, η αποτροπή σχετίζεται άμεσα με την καταπολέμηση των παράνομων

²⁹ https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179#_ga=2.61478501.875188315.1653849533-1182985533.1638027382

δικτύων διακίνησης, που μεταφέρουν τους μετανάστες και τους αιτούντες άσυλο -κυρίως από τα τουρκικά παράλια προς τα ελληνικά νησιά- με απώτερο σκοπό να σταματήσουν οι εισροές. Δεύτερον, ο επόμενος πυλώνας, αυτός της επιστροφής αφορά την επιστροφή πίσω στην Τουρκία όσων δεν αποκτούν το νομικό καθεώς του πρόσφυγα. Ενώ τέλος η επανεγκατάσταση αφορά τους Σύρους πρόσφυγες που διαβιούν στην Τουρκία και περιλαμβάνει την απευθείας μεταφορά τους στα κράτη μέλη υπό όρους. Παρακάτω αναφέρονται τα βασικά σημεία που προβλέπει η Δήλωση, τα οποία είναι :

- Επιστροφή στην Τουρκία των νέων παράτυπων μεταναστών που φτάνουν στα ελληνικά νησιά από την Τουρκία μετά τις 20 Μαρτίου 2016. Διευκρινίζεται στη Δήλωση, ότι η διαδικασία των επιστροφών θα λάβει χώρα σε πλήρη συμφωνία με το διεθνές και ενωσιακό δίκαιο καθώς και τηρουμένης της αρχής της μη επαναπροώθησης. Σε επιστροφή υπάγονται οι μετανάστες, που δεν αιτούνται άσυλο ή όσων η αίτηση ασύλου κρίνεται αβάσιμη ή απαράδεκτη. Οι μετανάστες που φθάνουν στα ελληνικά νησιά θα καταγράφονται δεόντως και τυχόν αιτήσεις ασύλου θα διεκπεραιώνονται ατομικά από τις ελληνικές αρχές δυνάμει της οδηγίας για τις διαδικασίες ασύλου, σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστέα των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Οι μετανάστες που δεν αιτούνται άσυλο ή η αίτηση των οποίων κρίνεται αβάσιμη ή απαράδεκτη βάσει της ως άνω οδηγίας θα επιστρέφονται στην Τουρκία.
- Για κάθε Σύρο που επιστρέφεται στην Τουρκία ένας άλλος θα επανεγκαθίσταται από την Τουρκία στην ΕΕ, λαμβανόμενων υπόψη των κριτηρίων τρωτότητας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, δίνοντας προτεραιότητα σε όσους δεν έχουν επιχειρήσει στο παρελθόν να εισέλθουν παράτυπα στην ΕΕ.
- Η Τουρκία αναλαμβάνει να μεριμνήσει ώστε να αποτρέψει το άνοιγμα νέων θαλάσσιων ή χερσαίων οδών παράνομης μετανάστευσης
- Από την πλευρά της η ΕΕ θα προσφέρει χρηματοδότηση ύψους 3 δισεκατομμυρίων ευρώ στην Τουρκία με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες των προσφύγων που διαβιούν στη χώρα.
- Επιπλέον προβλέπεται η άρση των υποχρεώσεων θεώρησης για τους τούρκους πολίτες, το αργότερο έως τα τέλη Ιουλίου 2016, με την προϋπόθεση ότι θα έχουν εκπληρωθεί όλα τα κριτήρια. Παράλληλα ενεργοποιείται η ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας στην Ένωση.
- Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και η συνεργασία την ΕΕ καθώς και των κρατών μελών της με την Τουρκία, προκειμένου να αναλάβουν από κοινού δράσεις για τη βελτίωση των συνθηκών στη Συρία (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2016).
- Η ΕΕ και η Τουρκία σημείωσαν με ικανοποίηση τις διεξαγόμενες εργασίες για την αναβάθμιση της τελωνειακής ένωσης.
- Η ΕΕ και τα κράτη μέλη της θα συνεργασθούν με την Τουρκία σε κάθε κοινή προσπάθεια ανάκαμψης των ανθρωπιστικών συνθηκών στο εσωτερικό της Συρίας, ιδίως σε ορισμένες περιοχές κοντά στα τουρκικά σύνορα, η οποία θα έδινε την δυνατότητα στον τοπικό πληθυσμό και τους πρόσφυγες να ζήσουν σε ασφαλέστερες περιοχές (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016) .

5.3 Νομική Φύση της Δήλωσης και προσφυγή ακύρωσής της

Μετά την δημοσιοποίηση της Δήλωσης, έντονες ήταν οι αντιδράσεις για την νομική της φύση και αν αυτή έγινε με βάση συγκεκριμένες διαδικασίες που προβλέπει το καταστατικό της ΕΕ. Συγκεκριμένα, το άρθρο 218 της Συνθήκης λειτουργίας της ΕΕ (ΣΛΕΕ) καθορίζει λεπτομερώς την διαδικασία με την οποία η ΕΕ θα υπογράφει συμφωνίες με τρίτες χώρες και ο Οργανισμός (Μεταξάς, 2017, σ. 214-216). Βλέπουμε εδώ λοιπόν ότι δεν τηρήθηκε το πρωτόκολλο για τις συμφωνίες και δεν υπήρξε εντολή προς την Επιτροπή να διαπραγματευτεί με την Τουρκία, έκφραση θέσης από το Κοινοβούλιο καθώς και κύρωση της Συμφωνίας από το Συμβούλιο (Περράκης, 2016).

Συνεχίζοντας την αποτίμηση της νομικής φύσης της Δήλωσης είναι κρίσιμο να αναφερθούμε στις τρεις προσφυγές που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) με αίτημα την ακύρωση της Δήλωσης σχεδόν αμέσως μετά τη δημοσίευσή της. Πρόκειται για τις υποθέσεις T-192/16 NF, T-193/16 NG, T-257/16 NM κατά του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου βάσει του άρθρου 263 της ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι δεν είναι αρμόδιο για ζητήματα προσφύγων και κατέληξε ότι η συμφωνία

δεν εμπίπτει σε πράξη θεσμικού οργάνου της ΕΕ, παρά το γεγονός ότι παρουσιάστηκε στα δελτία τύπου με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας» διότι αποτελεί συμφωνία μεταξύ αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων της ΕΕ και του Τούρκου Προέδρου (Ziebritzki, 2017, σ. 2). Καταληκτικά, η Δήλωση λοιπόν δεν αφορά νομική πράξη που δεσμεύει την ΕΕ αλλά κατά βούληση συμφωνία των συμβαλλόμενων μερών για την αποκλιμάκωση της προσφυγικής κρίσης και τον περιορισμό των μεταναστευτικών ροών προς την Ευρώπη.

Το αμέσως επόμενο ζήτημα που προέκυψε ήταν το κατά πόσο η Τουρκία συμπεριλαμβάνεται τις Ασφαλείς Τρίτες Χώρες με βάση κάποια καθορισμένα κριτήρια. Η Τουρκία έχει υπογράψει την Συνθήκη της Γενεύης και το Πρωτόκολλο του 1967 σχετικά με τους πρόσφυγες. Η ένσταση εδώ όμως έγκειται στον γεωγραφικό περιορισμό (Idriz, 2017), καθώς η Τουρκία είναι από τις λίγες χώρες που παρέχει καθεστώς ασύλου σε αιτούντες αποκλειστικά από την Ευρώπη. Έτσι, στην περίπτωση αυτή είναι έκδηλη η αντίθεση του γεωγραφικού προσδιορισμού με τα κριτήρια που θέτει η ΕΕ στην οδηγία 2013/32/ΕΕ και πιο συγκεκριμένα στην παράγραφο 1 για το ποια χώρα θεωρείται ασφαλής αναφέρει :

«Μια χώρα θεωρείται ως ασφαλής τρίτη χώρα για ένα συγκεκριμένο αιτούντα, όταν πληρούνται σωρευτικά τα εξής κριτήρια:

α. δεν απειλούνται η ζωή και η ελευθερία του λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, ή πολιτικών πεποιθήσεων,

β. η χώρα αυτή τηρεί την αρχή τους μη επαναπροώθησης, σύμφωνα με τη Σύμβαση τους Γενεύης,

γ. δεν υπάρχει κίνδυνος σοβαρής βλάβης για τον αιτούντα κατά το άρθρο 15 του παρόντος νόμου.

δ. η χώρα αυτή απαγορεύει την απομάκρυνση κάποιου σε χώρα όπου κινδυνεύει να υποστεί βασανιστήρια ή σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία, τους ορίζεται στο διεθνές δίκαιο,

ε. υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα και, στην περίπτωση που ο αιτών αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, να του χορηγηθεί προστασία σύμφωνα με τη Σύμβαση τους Γενεύης και

στ. ο αιτών έχει σύνδεσμο με την εν λόγω τρίτη χώρα, βάσει του οποίου θα ήταν εύλογο για αυτόν να μεταβεί σε αυτή» (Οδηγία 2013/32/ΕΕ).

Κεφάλαιο 6ο: Πραξικόπημα 2016 και η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας

Πριν φτάσουμε στο Πραξικόπημα του 2016, το πιο πρόσφατη προσπάθεια ανάληψης της εξουσίας από τον στρατό, θα γίνει μια ιστορική αναδρομή σε παρόμοια γεγονότα του παρελθόντος. Όπως αναφέρθηκε, το 2016 δεν είναι το μόνο πραξικόπημα που έλαβε χώρα στην Τουρκία. Είναι μια χώρα που έχει παρελθόν στις απόπειρες ανάληψης εξουσίας από στρατιωτικές δυνάμεις. Ξεκινώντας απ' το 1960 , με επικεφαλής τον Τζ. Γκιουρσέλ, αναλαμβάνοντας καθήκοντα Προέδρου και εξαγγέλλοντας βουλευτικές εκλογές, ένα πρότυπο μοντέλο ψευδοδημοκρατίας, εφόσον την τελευταία λέξη στην πολιτική ζωή της χώρας έχουν οι ένοπλες δυνάμεις και όχι η εκλεγμένοι (Δουδούμης, 2010, σ.22-23). Τον Μάρτιο του 1971, ξανά στις εκλογές η στρατιωτική ηγεσία καταλαμβάνει την εξουσία και εξαγγέλλει μέτρα που θα συνέχιζαν την πολιτική γραμμή του Κεμάλ Ατατούρκ. Ακόμα ένα πραξικόπημα που έλαβε χώρα στην Τουρκία, μέσα σε μια έκρυθμη κατάσταση, τον Σεπτέμβριο του 1980, με τις ένοπλες δυνάμεις να διαλύουν το κοινοβούλιο, να καταργούν την κυβέρνηση και τα

κόμματα και να προχωρούν στην σύλληψη αρχηγών κομμάτων και στο τέλος επιβάλουν στρατιωτικό νόμο σε όλη την χώρα (Δουδούμης, 2010, σ.25). Τέλος, τον Φεβρουάριο του 1997, πραγματοποιήθηκε στρατιωτική επέμβαση με στόχο να παρεμποδίσει αυτό που το Τουρκικό Συνταγματικό Δικαστήριο περιέγραψε αργότερα ως παραβίαση της κυβέρνησης κατά της κοσμικής συνταγματικής τάξης του τουρκικού κράτους (Βουλβουλη, 2022, σ. 204)

Σημείο τομής στην σύγχρονη πολιτική ιστορία των τελευταίων ετών της Τουρκίας αποτελεί η απόπειρα πραξικοπήματος την νύχτα της 15^{ης} Ιουλίου 2016. Όπως προαναφέρθηκε, η κίνηση αυτή του στρατού δεν είναι η πρώτη που καταγράφεται στην Τουρκία. Θα λέγαμε ότι στο παρελθόν αρκετές φορές διαδραματίστηκε κάτι αντίστοιχο. Το συγκεκριμένο όμως πραξικόπημα καταπνίχτηκε μέσα σε λίγες ώρες.

Τα χρόνια που βρίσκεται στην εξουσία το κόμμα ΑΚΡ, από το 2002 μέχρι το πραξικόπημα, η Τουρκία έχει περάσει από διάφορα στάδια την εσωτερική και εξωτερική της πολιτική. Αν και στην αρχή η οικονομική ευμάρεια και οι δημοκρατικές αρχές που ασπάζοταν το ΑΚΡ βρήκαν οπαδούς στην κοινωνία, στην μετέπειτα πορεία η πολιτική άρχισε να αποκτά μια εσωστρέφεια και ο Πρόεδρος Ερντογάν να καταλαμβάνει περισσότερα αξιώματα καθώς και να ελέγχει κρατικούς μηχανισμούς. Παράλληλα το ζήτημα των Κούρδων, οι τρομοκρατικές επιθέσεις του ISIS, το προσφυγικό κύμα από την Συρία και τα οικονομικά προβλήματα (Hale, 2016, σ. 422) καθώς και τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν στο πάρκο Γκεζί το 2013 με πλήθος διαδηλωτών να υπερασπίζονται το μοναδικό μητροπολιτικό πάρκο στη κέντρο της Κωνσταντινούπολης (Στελγιάς, 2017, σ. 199) με την βίαιη αντίδραση της αστυνομίας να αντιδρώντας με το κάψιμο των αντίσκηνων των διαδηλωτών, έκανε το γύρω του κόσμου και προκάλεσε διεθνείς αντιδράσεις (Μουντούρος, 2013, σ. 18-24).

Φτάνοντας λοιπόν στο 2016, αποκορύφωμα της ταραγμένης κατάστασης που επικρατεί στην χώρα, οι πραξικοπηματίες προσπάθησαν να ελέγξουν βασικά σημεία στην Άγκυρα και στην Κωνσταντινούπολη και αποπειράθηκαν να συλλάβουν νεκρό ή ζωντανό τον Πρόεδρο Ερντογάν. Κατέλαβαν τις συχνότητες της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης και ανακοίνωσαν το πραξικόπημα καθώς και τους στόχους τους που ήταν η ασφάλεια στο εξωτερικό και η επιβολή της τάξης στο εσωτερικό και η πάταξη της διαφθοράς με την θέσπιση νέου συντάγματος (Στελγιάς, 2017, σ. 185-6).

Η κυβέρνηση του Ερντογάν κατάφερε να καταστείλει το πραξικόπημα αφού είχε πρόσβαση σε κρατικές υπηρεσίες και έλεγχε μεγάλο μέρος αυτών ,την οποία πρόσβαση είχε αποκτήσει με την βοήθεια του Φετουλάχ Γκιουλέν (Φίλης, 2017, σ. 8) και το οποίο κατηγορούσε τώρα ως υποκινητή του πραξικοπήματος. Ο Φ. Γκιουλέν, ήταν υποστηρικτής ενός δυτικόφιλου πολιτικού Ισλάμ που δεν αμφισβητούσε τον κοσμικό χαρακτήρα της Τουρκίας και μπορούσε να προσφέρει στον Ερντογάν σημαντικές προσβάσεις στον κρατικό μηχανισμό και δη σε δίκτυα στο δικαστικό σώμα και στην αστυνομία ³⁰. Τα τελευταία χρόνια οι σχέσεις τους χαρακτηρίζονταν από δυσπιστία με τον Πρόεδρο Ερντογάν να συνειδητοποιεί ότι δεν ελέγχει στον βαθμό που θα ήθελε τα μέσα ενημέρωσης, κοινωνικών δικτύων και του διαδικτύου γενικότερα (Φίλης, 2017, σ. 9).

Την επόμενη μέρα του πραξικοπήματος η κυβέρνηση Ερντογάν με σκοπό την επιβολή της τάξης, κήρυξε την κατάσταση έκτακτης ανάγκης και προχώρησε σε μεγάλο αριθμό εκκαθαρίσεων στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Η οικονομική κατάσταση της χώρας χαρακτηρίζεται από δυσχέρεια και οι διώξεις και τα μέτρα που λαμβάνει η κυβέρνηση του ΑΚΡ έχουν ως απόρροια την συγκέντρωση σχεδόν όλης την εκτελεστικής εξουσίας στο πρόσωπο του Προέδρου Ερντογάν, οποίος έτσι κατάφερε να πραγματοποιήσει τις ηγετικές φιλοδοξίες του (Χριστοφής, 2022, σ.29-30).

Η απόπειρα πραξικοπήματος χαρακτηρίστηκε ως «δώρο Θεού» και προσέφερε μια ιδανική ευκαιρία στο ΑΚΡ να διαχειριστεί έναν πολιτικό μετασχηματισμό προς την κατεύθυνση του νεοφιλελεύθερου και του ισλαμικού μετασχηματισμού (Χριστοφής, 2022, σ.179). Το δημοψήφισμα που διεξήχθη στην Τουρκία, παρ' ότι βγάζει νικητή το Ταγίπ Ερντογάν, πρώτη φορά στα 14 χρόνια κυριαρχίας του δεν επικρατεί στην Άγκυρα και στην Κωνσταντινούπολη ενώ διαφαίνεται ότι κύριο μέλημα του Τούρκου Προέδρου είναι η αναθέρμανση των σχέσεων με τις ΗΠΑ και όχι οι «παγωμένες» σχέσεις με την ΕΕ.

³⁰ <https://www.in.gr/2021/04/07/politics/diplomatia/o-erntogan-kai-politiki-aksiopoiisi-praksikopimaton-kai-praksikopimaton/0>

Τα τελευταία γεγονότα εξάλλου έχουν προβληματίσει την ΕΕ για το αν η Τουρκία με το καθεστώς που εγκαθιδρύει, μπορεί να διαπραγματευτεί και να πληροί τα κριτήρια για είσοδο στην Ένωση.

6.1 Παράγοντες που αναστέλλουν την ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας

Στα κεφάλαια που αναπτύχθηκαν παραπάνω, παρουσιάστηκαν οι σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ να ενθαρρύνονται στις αρχές του 2000 και το Κόμμα ΑΚΡ να προσβλέπει προς την ένταξη της χώρας στην ΕΕ. Οι παράγοντες που ανέστειλαν μια νέα διαπραγμάτευση μετά το 2005 που υπήρξε η τελευταία επίσημη, είναι πολλοί. Τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και η μετατόπιση της αρχικής φιλοδυτικής πολιτικής είναι από τα κομβικά ζητήματα. Με εξαίρεση κάποιες οικονομικές και μεταναστευτικές πολιτικές, η ΕΕ δεν συζήτησε ξανά επίσημα με την Τουρκία για ενταξιακή προοπτική. *«Το πάγωμα της διαδικασίας ένταξης σχετίζεται και με την επιβολή του Ισλάμ και την ευρύτερη νέο-οθωμανική αντίληψη των πραγμάτων, που συμπεριλαμβάνει την «Rax Ottomanica», κατά την οποία δεν υπάρχουν περιορισμοί στην κυριαρχία του Σουλτάνου»* (Βιολλάκης, 2020, σ. 512)

Η γενικότερη πολιτική της Τουρκίας στα ευρωπαϊκά σύνορα, οι στρατιωτικές εμπλοκές στην Συρία , η ανάμειξη με το Ισλαμικό Κράτος , η μεταναστευτική πολιτική, οι εντάσεις στο Αιγαίο με τις τουρκικές παραβιάσεις των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων ³¹καθώς και το άλυτο Κυπριακό Ζήτημα, δημιουργούν μια αμφισβήτηση στην ΕΕ αν μπορεί η Τουρκία να ενταχθεί σ' αυτήν. Χαρακτηριστική είναι η όχι και τόσο θετική έκθεση για την Τουρκία που δημοσίευσε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2021 μεταξύ των οποίων αναφέρει :

- *αν και η Τουρκία είναι υποψήφια χώρα, η κυβέρνησή της έχει ακολουθήσει μια συνεχή και αυξανόμενη αποστασιοποίηση από τις αξίες και τα πρότυπα της ΕΕ· επιπλέον, οι μονομερείς ενέργειες στην Ανατολική Μεσόγειο, καθώς και οι ισχυρές και ενίοτε προκλητικές δηλώσεις κατά της ΕΕ και των κρατών μελών της, έχουν οδηγήσει σε ιστορικά χαμηλό σημείο τις σχέσεις ΕΕ-Τουρκίας,*
- *η οπισθοδρόμηση σε τρεις βασικούς τομείς: την οπισθοδρόμηση σε σχέση με το κράτος δικαίου και τα θεμελιώδη δικαιώματα, την υιοθέτηση οπισθοδρομικών θεσμικών μεταρρυθμίσεων και την άσκηση μιας συγκρουσιακής και εχθρικής εξωτερικής πολιτικής, μεταξύ άλλων έναντι της ΕΕ και των κρατών μελών της, ιδίως της Ελλάδας και της Κύπρου και*
- *θεωρεί ότι η διάβρωση του κράτους δικαίου και η συστημική έλλειψη ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης εξακολουθούν να αποτελούν δύο από τα πλέον πιεστικά και ανησυχητικά ζητήματα (ΕυρωπαϊκόΚοινοβούλιο2021) .*

Συμπεράσματα

Η εργασία αυτή ολοκληρώθηκε έχοντας αναλύσει την πολιτική της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια και συγκεκριμένα από την άνοδο του ΑΚΡ και μετά. Η ανάλυση αυτή μας βοηθά να κατανοήσουμε σήμερα σε τι στάδιο βρίσκονται οι σχέσεις με την ΕΕ και πόσο δύσκολο φαίνεται να είναι το ενταξιακό μέλλον της Τουρκίας στην ΕΕ. Οι θετικές καταβολές και ο φιλοδυτικός χαρακτήρας της Τουρκίας μεταβλήθηκε στην πορεία με αποτέλεσμα σήμερα οι διαπραγματεύσεις να έχουν παγώσει. Σήμερα η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με την μεταναστευτική κρίση που προκάλεσε ο πόλεμος στην Τουρκία, με τις εντάσεις να συνεχίζονται στην Ανατολική Μεσόγειο και την Ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, γεγονότα που αναθεωρούν την πολιτική της και παράλληλα δεν αφήνουν ανοιχτό περιθώριο για διαπραγμάτευση με την Τουρκία. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η διακύβευση θεμελιωδών δικαιωμάτων και η έλλειψη ελευθερίας έκφρασης και γνώμης με πρόσχημα την εσωτερική απειλή είναι σοβαρά ζητήματα που δυσχεραίνουν την θέση της Τουρκίας. Τα κριτήρια της Κοτεγχάγης δεν φαίνονται να απασχολούν την ατζέντα της τουρκικής πολιτικής και να ανάγονται σε προτεραιότητα.

³¹ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2022-001630_EL.html

Από την περιγραφή των σχέσεων που διατηρεί η Τουρκία με τις γειτονικές χώρες φαίνεται ότι προσπαθεί να βρει συμμάχους ενώ στην περίπτωση της Συρίας να χάνει τον σύμμαχο και τα συμφέροντα της ενώ παράλληλα η αδιάλλακτη αντιμετώπιση του Κουρδικού Ζητήματος δεν αφήνει πολλά περιθώρια για ειρηνική έκβαση. Παράλληλα, στο εσωτερικό της χώρας υπάρχουν ρήξεις μετά την αυταρχική πολιτική που ακολουθεί η κυβέρνηση κυρίως ως απότοκο του πραξικοπήματος. Ο επεκτατικός χαρακτήρας της πολιτικής του Ερντογάν με το Δόγμα Νταβούτογλου, την Γαλάζια Πατρίδα, το casus Belli στο Αιγαίο, δείχνουν το πόσο έχει μεταβληθεί η πολιτική του Ερντογάν σε σχέση με το 2002, όπου τότε υποστήριζε σθεναρά την ενταξιακή προοπτική της χώρας του. Οι εκλογές που διεξάγονται στην Τουρκία με την επαναλαμβανόμενη εκλογή του Προέδρου Ερντογάν από το 2003 μέχρι σήμερα, ισχυροποιούν τη θέση του και την κυριαρχία που επιθυμεί να αποκτήσει. Ωστόσο τα εσωτερικά προβλήματα και οι περιφερειακές διενέξεις συνεχίζονται στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και ίσως επιλυθούν αν ο Πρόεδρος Ερντογάν αναθεωρήσει και ενδιαφερθεί ξανά για την ένταξη της χώρας στην ΕΕ.

Βιβλιογραφία

Αποστολόπουλος Απόστολος, *η Τουρκία στην Ευρώπη και το ελληνικό χαρακίρι*, εκδόσεις Ρεσάλτο, Αθήνα, 2006, σ. 37

Βιολλάκης Πέτρος στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ. 512

Βόζεμπεργκ- Βρυωνίδη Ελισάβετ (PPE), Ασημακοπούλου Άννα-Μισέλ, *Ερώτηση με αίτημα γραπτής απάντησης E-001630/2022 προς την Επιτροπή, Άρθρο 138 του Κανονισμού*,
(PPE https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2022-001630_EL.html)

Βουλβουλη Αιμιλία στο Χριστοφής Νίκος (επιμ.), *Η Νέα Τουρκία του Ερντογάν , πριν και μετά την Απόπειρα Πραξικοπήματος*, εκδόσεις Leader Books, 2022, σ. 204)

Γρηγοριάδης Ιωάννης, *Η Πρόσκληση του Εξευρωπαϊσμού- Τουρκική Πολιτική κουλτούρα και ΕΕ*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2011, σ. 28, 33, 172, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΛΣΙΝΚΙ, ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ, Δεκέμβριος 1999
(https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/hel1_el.pdf)

Δουδούμης Γεώργιος, *Τουρκία η ανεπιθύμητη* , εκδόσεις Ασκηρ , Αθήνα, 2010, σ.17, 256

Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/robert-schuman_el, ανακτήθηκε 25/2/23

Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, https://european-union.europa.eu/index_el, ανακτήθηκε 25/2/23

Επίσημη Ιστοσελίδα του NATO, <https://www.nato.int/> , ανακτήθηκε 25/3/23

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2021, στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021IP0243&from=EN>, ανακτήθηκε 25/5/23

Επίσημος ιστότοπος του Συμβουλίου της ΕΕ και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, (<https://www.consilium.europa.eu/el/policies/enlargement/>, ανακτήθηκε 25/3/23

Ευρωπαϊκή Επιτροπή , Τελωνειακή Ένωση ΕΕ- Τουρκίας, <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/el/content/teloneiaki-enosi-ee-toyrkias>, ανακτήθηκε 25/2/23 EYR- lex, Κριτήρια Προσχώρησης στην ΕΕ, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhagen

ανακτήθηκε 25/3/23

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2016) Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, 18 Μαρτίου 2016, EL 144/16 , 18 Μαρτίου 2018
Ανάκτηση από: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> (Τελευταία πρόσβαση 28/5/2022)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Εξερευνώντας τα αίτια της μετανάστευσης: Γιατί μεταναστεύουν οι άνθρωποι;* Στο <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/priorities/metanasteusi/20200624STO81906/exere>, ανακτήθηκε 22/5/23

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016 στο <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/> ανακτήθηκε 25/5/23

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο *Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας*, 18/3/2016, EL 144/16 , 18 Μαρτίου στο <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> , ανακτήθηκε 10/5/23

Καραγιάννης Μάνος στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ.314-315

Κεφαλά Βιβή, *Βόρεια Αφρική, Εσωτερικοί πολιτική/περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2015, σ. 251

Κουμουτσάκος Γιώργος στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ. 433

Κούρκουλας Δημήτριος, *Διεθνής και Ευρωπαϊκή πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ.104

Κουσκουβέλης Ηλίας, *Η Αραβική Άνοιξη*, εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 145

Κρητικός Αλέκος, *Η πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδόσεις Επίμετρο, Αθήνα, 2021, σ. 17-18

Μάζης Ιωάννης, Νικολάου- Πατραγός Κυριάκος, *Αι Αραβικάί εξεγέρσεις και η αναδιαμόρφωση του Αραβοισλαμικού κόσμου*, εκδόσεις Λειμών, Αθήνα, 2013, σ. 506

Μελετιάδου Κωνσταντίνα, *Η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας στην ΕΕ*, <https://core.ac.uk/download/pdf/267933633.pdf> , ανακτήθηκε 26/2/23

Μεταξάς Αντώνης, *Η Ευρωπαϊκή Ένωση Τα βασικά Κανονιστικά Κείμενα ΣΕΕ – ΣΛΕΕ – ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΑ - ΧΘΔ- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΔΕΕ- ΕΣΔΑ*. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017

Μούδουρος Νίκος, *Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον ισλαμικό νεοφιλελευθερισμό*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2012, σ. 261-262

Μουντούρος Νίκος, *Η Τουρκία πριν και μετά το πάρκο Γκεζί. Τα όρια της ηγεμονίας του Ερντογάν*, 2013, Περιοδικό Σύγχρονα Θέματα, Τεύχος 121, σσ. 18-24 στο https://www.academia.edu/4847095/%CE%97_%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1_%CF%80%CF%81%CE%B9%CE%BD_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AC_%CF%84%CE%BF_%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%BA%CE%BF_%CE%93%CE%BA%CE%B5%CE%B6%CE%AF_%CE%A4%CE%B1_%CF%8C%CF%81%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B7%CE%B3%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%88%CF%81%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B1%CE%BD, ανακτήθηκε 23/5/23

Ντάλης Σωτήρης, *Προκλήσεις και προοπτικές μιας νέας εποχής*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σ.383

Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ. 17

Ντάλης Σωτήρης, *Η νέα διεθνής πραγματικότητα*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σ. 212

Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Ασφάλεια και Συνεργασία στη Μεσόγειο & την Νοτιοανατολική Ευρώπη*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2018, σ. 18,84

Οδηγία 2013/32/ΕΕ, ΕΕ 2013, L 180/60, 26/06/2013, στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=IT> ανακτήθηκε 15/5/23

Παιδί Ρεβέκκα, *η αδύναμη τουρκική δημοκρατία* 13/6/13 Foreign Affairs the Hellenic Edition Στο https://www.researchgate.net/profile/Rebecca-Pedi/publication/269317198_E_adyname_tourkike_demokratia/links/5486c79e0cf268d28f047e29/E-adyname-tourkike-demokratia.pdf , ανακτήθηκε 22/2/23

Περάκης Μανώλης, *Η Συμφωνία της 18ης Μάρτιου 2016 μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας: μια πρώτη νομική αποτίμηση*”, 2016 , στο <https://www.academia.edu/32888668> , ανακτήθηκε 12/5/23

Πουλίδου Χριστίνα στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ. 125

Ραπτόπουλος Νικόλαος στο Κουσκουβέλης Ηλίας & Λίτσας Σπυρίδων(επιμ.), *Το Στρατηγικό Βάθος της Τουρκίας*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.142

Σακκάς Ιωάννης, *Οι δύο όχθες της Μεσογείου*, εκδόσεις Bookstars, Αθήνα, 2020, σ. 142-143, 138-139

Σαρλής Μιχάλης, *Η Τουρκία, η συριακή κρίση και ο πόλεμος στην Λιβύη, Πώς μεταλλάχθηκε η τουρκική εξωτερική πολιτική* 21/07/2020, Foreign Affairs, The Hellenic Edition στο <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72838/mixalis-sarlis/i-toyrkia-i-syriaki-krisi-kai-o-polemos-stin-libyi?page=show> , ανακτήθηκε 25/3/23

Στάγκος Πέτρος στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ. 629

Σειμένης Ιωάννης, Σιούσουρας Πέτρος, *Ευρωμεσογειακές Σχέσεις*, εκδόσεις Ζητη, Αθήνα, 2003, σ.17

Στελγιάς Νίκος, *Η Ανελεύθερη Τουρκική Δημοκρατία*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2017, σ.74-75

Τελαλιάν Μάνια, στο Ντάλης Σωτήρης (Επιμ.) *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ. 84-85

Τζιάρρας Ζήνωνας, *Διεθνής πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.67-68

Τριανταφύλλου Δημήτρης, Φωτίου Ελένη, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του AKP* , εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2010, σ. 36,55,57

Τσάκωνας, Παναγιώτης, Ξενάκης, Δημήτρης. και Καρατράντος, Τριαντάφυλλος, “Παράνομη Μετανάστευση στη Μεσόγειο: Επισκοπώντας και αποτιμώντας την ευρωπαϊκή πολιτική”. Στο Δαμανάκης, Μ. Κωνσταντινίδης, Στ. και Τάμης Α. *Νέα Μετανάστευση από και προς την Ελλάδα* Εκδόσεις Πανεπιστήμιο Κρήτης ,2014, Κ.Ε.Μ.Ε σ. 227-271

Υπουργείο Εξωτερικών, *ΧΑΡΤΗΣ 8 – 2019: Η “Γαλάζια Πατρίδα” ως επίσημο δόγμα της Τουρκίας* , στο <https://www.mfa.gr/images/docs/maps/el/map8.pdf>, ανακτήθηκε 22/4/23

Φίλης Κωνσταντίνος, *Η Ελλάδα στη γειτονιά της*, εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2020, σ.288

Φίλης Κωνσταντίνος, *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2017, σ. 15,24

Φλωρίδης Βασίλης στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα, 2020, σ. 435

Φραγκάκης Νίκος (επιμ.), *Τουρκία, Ευρώπη, Μεσόγειος*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2009, σ.23

Χατζηβασιλείου Αναστάσιος στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Από τον Μπους στον Ομπάμα, η διεθνής πολιτική σε έναν κόσμο που αλλάζει*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2010.σ.390

Χριστοφής Νίκος (επιμ.), *Η Νέα Τουρκία του Ερντογάν , πριν και μετά την Απόπειρα Πραξικοπήματος*, εκδόσεις Leader Books, 2022, σ.21, 32, 216

Boniface Pascal, (επιστημονική επιμέλεια Ντάλης Σωτήρης) *Ατλας Διεθνών Σχέσεων*, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, 2022, σ.135

Cook Steven, *How Israel and Turkey Benefit From Restoring Relations*, Council on Foreign Relations 23/8/22 στο <https://www.cfr.org/in-brief/how-israel-and-turkey-benefit-restoring-relations>, ανακτήθηκε 25/5/23

Grigoriadis Ioannis, *The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy*, 2010, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP) Στο https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf, ανακτήθηκε 15/5/23

Hale William, *Turkish Politics and the Military*, London, 2013, σ.393

Hale William, Δεριζιώτης Αντώνιος (επιμ.), *Τουρκική Εξωτερική πολιτική 1774-2000*, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ. 422

Henry Layrens, Matthieu Rey(επιμ.), *Η Μεσόγειος σε αναζήτηση του εαυτού της*, εκδόσεις Μελάι, Αθήνα, 2020, σ. 87

Idriz, N., *The EU-Turkey statement or the 'refugee deal': the extra-legal deal of extraordinary times?* ASSER Institute Centre for International & European Law. 2017, To be published in Siegel, D. and V. Nagy (eds.), *The Migration Crisis?: Criminalization, Security and Survival*, Eleven Publishing σ. 1-15

Jorn Richert, *Turkey's Energy Leadership Ambitions and their Implications for Energy Governance in the Eastern Mediterranean in Energy Cooperation and security in the Eastern Mediterranean : A seismic shift towards Peace or Conflict?* Angelos Giannakopoulos (editor) 2016, The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University

The Mediterranean Refugees/Migrants Data Portal hosted by UNHCR, https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179#_ga=2.61478501.875188315.1653849533-1182985533.1638027382

Maris Georgios, Flouros Floros, Galariotis Ioannis, *The Changing Security Landscape in South-Eastern Mediterranean: Assessing Turkey's Strategies as a Rising Power*, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 2022, στο https://www.researchgate.net/publication/358460279_The_Changing_Security_Landscape_in_South-Eastern_Mediterranean_Assessing_Turkey%27s_Strategies_as_a_Rising_Power

Yavuz M. Hakan, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, New York: Cambridge University Press, 2009, στο hakan yavuz secularism and muslim democracy in turkey campridge university press, ανακτήθηκε 23/4/23

Αρθρογραφία

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Τουρκία – Αίγυπτος: Πρώτες συνομιλίες των ΥΠΕΞ μετά από μια δεκαετία*, στο <https://www.kathimerini.gr/world/562329592/toyrkia-aigyptos-protos-synomilies-ton-ypex-meta-apo-mia-dekaetia/>, ανακτήθηκε 25/5/23

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Ισραήλ – Τουρκία: Βήματα προσέγγισης με διαπιστευτήρια πρέσβη και πρόσκληση σε Ερντογάν*, 11/1/23 στο <https://www.kathimerini.gr/world/562223572/israil-toyrkia-vimata-proseggisis-me-diapisteytiriapresvi-kai-prosklisi-se-erntogan/>, ανακτήθηκε 26/5/23

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Τουρκία: Αντίθετη στον χαρακτηρισμό των Αδελφών Μουσουλμάνων ως «τρομοκρατών» από την Αίγυπτο*, 20/4/21 στο *Η Καθημερινή Εφημερίδα Κύπρου* Δηλώσεις Αχμέτ Νταβούτογλου, <http://www.kathimerini.com.cy/gr/kosmos/53682/?ctype=ar>, ανακτήθηκε 22/2/23

Ιακώβου Χρήστος, *Ο μύθος της Αραβικής άνοιξης*, 15.07.13, στο http://geopoliticsgr.blogspot.com/2013/07/blog-post_1016.html, ανακτήθηκε 22/4/23

Καρύδας Φώτης, *Η Αίγυπτος, οι ιδιαιτερότητές της και ο ρόλος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας*, 31/12/18, HUFFPOST, στο https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-aiyptos-oi-idiaiterotetes-tes-kai-oloros-tes-moesoelmanikes-adelfotetas_gr_5c29f8b7e4b0407e908463e7, ανακτήθηκε 22/3/23

Κεφαλά Βιβή, *Αραβικές εξεγέρσεις: πέντε χρόνια μετά*, 2/2/16, TVX *Ανεξάρτητη Ενημέρωση* Στο <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/arabikes-eksegerseis-pente-xronia-meta>

Λαχουρή Δήμητρα, *Αμφισβητεί την Συνθήκη της Λωζάννης ο Ερντογάν*, 29/9/16 ERT NEWS στο <https://www.ertnews.gr/eidiseis/diethni/kosmos/amfisviti-ti-synthiki-tis-lozanis-o-erntogan-video/>

Νέδος Βασίλης, *Ελληνοτουρκικά: Καταδίκη των ενεργειών της Άγκυρας από την τριμερή στο Κάιρο* 21/6/22 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561918838/ellinotouyrkika-katadiki-ton-energeion-tis-agkyras-apo-tin-trimeri-sto-kairo/>, ανακτήθηκε 22/5/23

Παναγιώτης Σωτήρης, *Ο Ερντογάν και η πολιτική αξιοποίηση πραξικοπημάτων και «πραξικοπημάτων*, In. gr, 7/4/21 στο <https://www.in.gr/2021/04/07/politics/diplomatia/o-erntogan-kai-politiki-aksiopoiisi-praksikopimaton-kai-praksikopimaton/0>, ανακτήθηκε 25/5/23

Παυλόπουλος Προκόπης, *Το Τουρκο-λυβικό μνημόνιο είναι νομίμως ανυπόστατο*, 8/7/20, Η Ναυτεμπορική, στο <https://m.naftemporiki.gr/story/1617234/pr-paulopoulos-to-tourkolibukomnimonio-einai-nomikos-anupostato>, ανακτήθηκε 12/5/23

Στάμκος Γιώργος, *Ο ψυχρός πόλεμος της Μέσης Ανατολής*, TVX *Ανεξάρτητη Ενημέρωση* στο <https://tvxs.gr/news/kosmos/o-psyxros-polemos-tis-mesis-anatolis>, ανακτήθηκε 5/5/23

Συμεωνίδης Κώστας (επιμ.), *"Θερμό επεισόδιο" Τουρκίας – Ισραήλ στο Νταβός*, 30/1/2009, DW στο <https://www.dw.com/el/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BC%CF%8C-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%8C%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B2%CF%8C%CF%82/a-3989955>, ανακτήθηκε 25/5/23

Συρίγος Άγγελος, *Οι διαφορετικές φάσεις του νεοοθωμανισμού*, 20/1/20, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ στο <https://www.kathimerini.gr/politics/1060915/oi-diaforetikes-faseis-toy-neoothomanismoy/>, ανακτήθηκε 22/4/23

Φωτάκη Αλεξάνδρα, *Η Τουρκία, η Αίγυπτος και οι προσπάθειες εξομάλυνσης – Ο ρόλος Κύπρου και Ελλάδας*, 23/3/23 In.gr στο <https://www.in.gr/2023/03/23/politics/politiki-grammateia/tourkia-aigyptos-kai-oi-prospatheies-eksomalynsis-o-rolos-kyprou-kai-elladas>, ανακτήθηκε 15/5/23

<https://www.kathimerini.gr/world/561338137/antitheti-i-agkyra-ston-charaktirismo-ton-adelfon-moysoylmanon-os-tromokraton-apo-tin-aigypto/>, ανακτήθηκε 23/3/23

BBC News, Profile: Recep Tayyip Erdogan *Recep Tayyip Erdogan and his Islamist-leaning Justice and Development (AK) Party have run Turkey since 2002*, στο <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6900616.stm>, ανακτήθηκε 22/3/23

Gingeras Ryan, *BLUE HOMELAND: THE HEATED POLITICS BEHIND TURKEY'S NEW MARITIME STRATEGY*, 2020 στο <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/>, ανακτήθηκε 23/4/23

Aljazeera, *Turkey, Israel to restore full diplomatic relations* 17/8/22 στο <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/17/turkey-israel-to-restore-full-diplomatic-relations>, ανακτήθηκε 25/5/23

CNN Greece, Newsroom, *Αναστασιάδης - Ενεργειακά: Η Τουρκία πρέπει να συνομολογήσει ΑΟΖ με την Κύπρο για να έχει λόγο*, 6/4/22 στο <https://www.cnn.gr/kosmos/story/307969/anastasiadis-energeiakak-h-toyrkia-prepei-na-synomologisei-aoz-me-tin-kypro-gia-na-exei-logo>, ανακτήθηκε 12/5/23

Halliday Fred, *high modernism and a social science of the Middle East*, 2011, <https://www.jstor.org/stable/41306946>, ανακτήθηκε 23/4/23

Gonul Tol, *Turkey's Search for a "Zero Problem" Policy*, 25/11/13, MEI@75 στο <https://www.mei.edu/publications/turkeys-search-zero-problem-policy>, ανακτήθηκε 23/4/23

Kaya Zeynep, *THE AKP AND TURKISH FOREIGN POLICY IN THE MIDDLE EAST*, 2016, LSE Middle East Centre., σ.1 στο https://eprints.lse.ac.uk/66139/1/Kaya_AKPForeignPolicy_2016.pdf, ανακτήθηκε 22/5/23

Pew Research Center, 2016, στο <https://www.pewresearch.org/short-reads/2016/12/29/pew-research-centers-most-read-research-of-2016/>, ανακτήθηκε 12/5/23

Turkey's Analysis, EIA, 2017, στο <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TUR>, ανακτήθηκε 22/1/23

Turkey's Energy Policy Review, IEA, 2021, στο <https://www.iea.org/reports/turkey-2021>, Ανακτήθηκε 22/1/23

Turkey's international Energy Strategy, Ministry of foreign affairs στο <https://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>, ανακτήθηκε 22/1/23

Turkey Sends Tanks into Syria in Operation Aimed at Isis and Kurds, "Guardian, August 24, 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/24/turkey-launches-major-oper> 22/5/23

Rozsa, E.N., "Mapping the migration challenges in the EU transit and destination countries". Euromesco, Joint Policy, 2017, No.6, στο:

[http://www.euromesco.net/images/joint_policy_studies/joint%20policy%20study%20,](http://www.euromesco.net/images/joint_policy_studies/joint%20policy%20study%20) Ανακτήθηκε 23/3/23

Shaheen Kareem, *Turkey Sends Tanks into Syria in Operation Aimed at Isis and Kurds*, Guardian, 24/8/2016, στο [https://www.theguardian.com/world/2016/aug/24/turkey-launches-major-oper,](https://www.theguardian.com/world/2016/aug/24/turkey-launches-major-oper) ανακτήθηκε 24/3/23

Ziebritzki Catharina, *EU Hotspot Approach and EU-Turkey Statement in Greece: Implementing a return policy? A legal perspective*” *Junge Wissenschaft im Öffentlichen Recht*, στο <https://www.juwiss.de/134-2017/> , ανακτήθηκε 15/5/23